

Trajectòries migratòries i integració de la infància romanesa del Vallès Occidental

Bálint Ábel Bereményi

Grup EMIGRA, Centre d'Estudis i Recerca en Migracions

Universitat Autònoma de Barcelona. Espanya

abel.beremenyi@uab.cat

<http://grupsderecerca.uab.cat/emigra/content/abel-berem%C3%A9nyi>

EMIGRA Working Papers núm.127

ISSN 2013-3804

Los contenidos de este texto están bajo [una licencia Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

RESUM

Este trabajo es la síntesis de un informe de investigación que ha desarrollado dos objetivos: en primer lugar, la exploración de trayectorias migratorias de las familias de origen rumano que actualmente residen en el territorio de Cataluña, y en segundo lugar, la reconstrucción de las circunstancias y condiciones de integración social de la sociedad receptora hacia ellos en algunos municipios catalanes, con especial énfasis en la integración socioeducativa de los hijos e hijas de las familias inmigrantes de origen rumano en la escuela catalana. Se presentan los resultados de este abordaje exploratorio de tipo cuantitativo y etnográfico, desde una perspectiva comparativa origen-destino. El texto finaliza con una presentación de nuevos interrogantes de investigación para futuras etapas de la misma, que tienen la intención de contribuir a llenar un vacío todavía sorprendente en la producción de conocimiento sobre la inmigración rumana en Cataluña.

ABSTRACT

This work is the synthesis of a research report that has pursued two aims: in the first place, to explore migration trajectories of families migrating from Romania who are currently living in Catalonia and, on the other hand, to reconstruct the circumstances and conditions of social integration available to them in the receiving society with a special emphasis on the social and academic integration of their children in a selection of local areas. The results of this exploratory approach, which has been quantitative and ethnographic, are presented through a comparative perspective origin-destiny. In the final section of the text there is an introduction to new research questions in order to guide future stages of research by which we intend to contribute to filling the still surprising gap in the production of knowledge in relation to Romanian immigrants in Catalonia.

Cómo citar este texto: **BEREMÉNYI, B. A.** (2010) "Trajectòries migratòries i integració de la infància romanesa del Vallès Occidental." *EMIGRA Working Papers*, 127. Accesible en línea: www.emigra.org.es. Descarga realizada el (dd-mm-aaaa)

How to quote this paper: **BEREMÉNYI, B. A.** (2010) "Trajectòries migratòries i integració de la infància romanesa del Vallès Occidental." *EMIGRA Working Papers*, 127. Available on line: www.emigra.org.es. Last retrieved on (dd-mm-yyyy)

Este texto es una síntesis del informe de investigación entregado en noviembre de 2008 a **Premis Caixa Sabadell 2007** y corresponde al proyecto del mismo título financiado en gran parte por esta entidad. El investigador principal del proyecto ha sido Bálint Ábel Bereményi, y ha contado con un equipo formado por Sílvia Carrasco, Jordi Pàmies y Marta Bertran, todos ellos integrantes del Grup de Recerca EMIGRA, del Centre d'Estudi i Recerca en Migracions, de la Universitat Autònoma de Barcelona.

TAULA DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ	3
1. ANTECEDENTS DE LA RECERCA	4
2. DESCRIPCIÓ METODOLÒGICA DE L'OBTENCIÓ DE LES DADES	6
A. TRAJECTÒRIES	9
1, PER QUÈ VENEN ELS ROMANESOS A ESPANYA	9
1.A. CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ DE L'EUROPA DE L'EST A ESPANYA	10
1.B. CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ ROMANESA A ESPANYA	10
2, COM VENEN? ESTRATÈGIES I FORMES DE MIGRACIÓ	16
3, A ON VENEN	19
CATALUNYA	23
MUNICIPIS DE CATALUNYA	24
VALLÈS OCCIDENTAL	25
4, QUÈ FAN? TREBALL, TIPUS DE FEINA	29
5, MIGRACIÓ FAMILIAR	30
7, TRAJECTÒRIES DE FAMÍLIES – ETNOGRAFIES	33
1. LAMBERT; CRISTA I EL SEU FILL, ANTON.	34
2. MIHAI, MARIUCA, DORIAN I LA SEVA FILLA, MARICICA.	35
3. COSMIN, LA SEVA GERMANA: POLINA I LA FILLA D'AQUESTA: COSTELA	36
4. NORMA, EL MARIT, UNA FILLA I UN FILL	37
5. MARTIAN, LA SEVA DONA, MIHAELA I EL SEU FILL, PETRU	38
6. MIRIAM	39
7. MITZURA	39
8. ANABELA	40
9. CELESTIN	41
RESUM	42
B. ESCOLA I LLEURE	47
1, RESPOSTA DE L'ESCOLA A L'ALUMNAT NOUINGUT	48
2, OPINIÓ DELS PROFESSORS	49
3, QUÈ OPINEN ELS ALUMNES?	50
ACOLLIMENT, PRIMERS DIES	50
PROFESSORS, RELACIÓ AMB ELS PROFESSORS	51
RELACIÓ AMB ELS COMPANYS: ESPANYOLS, IMMIGRANTS	52
4, ALTRES ASPECTES	53
COMPARACIÓ: ESCOLA AQUÍ – ESCOLA ALLÀ	53
EXPECTATIVES, PERSPECTIVES	53
EN LLOC DE CONCLUSIONS	54
BIBLIOGRAFIA	58

INTRODUCCIÓ¹

“the story of today’s immigrants is also a saga of their children: a fascinating and critical – but too often forgotten – chapter of the immigrant experience.”
(Suárez-Orozco & Suárez-Orozco, 2001)

La presència dels romanesos a l’Estat espanyol és un tema que ràpidament ha entrat en l’enfocament dels estudis sobre immigració. Vinculat a l’escassa, però existent, recerca sobre altres comunitats procedents de l’Europa Central i Oriental, com per exemple la polonesa o la búlgara, els investigadors han produït descripcions i explicacions sobre els fluxos passats i presents, la majoria basades en dades quantitatives de fonts diverses. Tanmateix, la realitat que aquests estudis ens presenten esbiaixen alguns aspectes del fenomen migratori complex en la mesura que se centren quasi sempre en els actors adults, probablement perquè de manera habitual són aquests qui inicien el procés migratori, sovint per raons econòmiques.

Al gener de 2007 hi havia 72.192 nens i nenes romanesos menors de 15 anys empadronats a l’Estat espanyol (INE 2008), que representaven una població superior en nombre a, per exemple, tota la població ucraïnesa de l’Estat. Tot i que hi ha un acord general entre els investigadors sobre el fet que la immigració dels romanesos és de caràcter econòmic, també n’hi ha que apunten que es tracta d’una dinàmica familiar (Bleahu, 2004; Suárez Navaz & Crespo Bordonaba, 2007; Viruela Martínez, 2006) . Als últims anys, en termes generals, les reunificacions familiars representen un volum migratori més significatiu que les produïdes per motius laborals i de caràcter individual. Aquest fenomen s’ha manifestat de forma molt ràpida en el col·lectiu romanès resident a l’Estat espanyol.

Tot i que no hem tingut com a objectiu analitzar els papers que juguen els diversos membres de la família transnacional, tanmateix hem de destacar que el concepte de família no necessàriament significa una unitat establerta en un sol territori, sinó que més aviat és com un conjunt de relacions que s’estenen geogràficament creuant fronteres nacionals. (Suárez i Crespo 2007:244) De manera que, quant observem i analitzem la integració social dels menors estrangers a l’entorn escolar no podem deixar de costat les seves relacions i vincles d’àmbit transnacional.

L’objectiu original d’aquesta recerca ha estat doble. Per una part, ens proposàvem explorar les trajectòries migratòries dels menors romanesos i les seves famílies que actualment resideixen en territori català. D’altra banda, volíem descobrir les circumstàncies de la integració social de les famílies en alguns municipis de Catalunya, i més específicament la integració socioeducativa dels menors romanesos a l’escola catalana.

Aquest informe profunditza bàsicament en el primer aspecte, és a dir, en les trajectòries familiars, destacant el rol que els menors hi juguen. Tot i que esmentarem la gran quantitat de dades etnogràfiques i estadístiques recollides i parcialment analitzades sobre la integració socioeducativa dels menors romanesos, no entrarem a analitzar-les ni a treure’n conclusions finals. L’anàlisi final i la

¹ Aquest text representa la versió curta de l’informe lliurat al novembre de 2008, a Premis Caixa Sabadell 2007. Aquesta entitat va finançar la major part d’aquesta recerca. Els membres de l’equip investigador són: Bálint Ábel Bereményi (IP), Sílvia Carrasco, Jordi Pàmies, Marta Bertran, tots integrants del Grup de Recerca EMIGRA, del Centre d’Estudi i Recerca en Migracions, de la Universitat Autònoma de Barcelona.

problematització teòrica d'aquest aspecte es presentarà en pròximes publicacions dels membres de l'equip investigador.

1. Antecedents de la recerca

Com a antecedents del present projecte de recerca s'han d'esmentar tres conjunts d'investigacions. Primer, les recerques que en matèria d'antropologia de l'educació està duent a terme el grup EMIGRA, recolzant-se en amplis treballs etnogràfics dintre de contextos concrets. Aquí caldrà esmentar els treballs de recerca del Bereményi sobre minories ètniques en contextos socioculturals diferents. En segon lloc, em referiré a un, extremadament reduït, nombre de treballs realitzats per científics socials sobre la immigració des dels països "de l'Est" cap a l'Estat espanyol, dintre dels quals el cas dels romanesos hi és gairebé absent. Finalment, mencionaré algunes recerques estrangeres que proposen diversos marcs explicatius sobre la recent immigració romanesa cap als estats d'Europa Occidental.

EMIGRA és un grup de recerca, del Departament d'Antropologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, sobre educació, migracions i infància, que s'inscriu en la preocupació per estudiar les dimensions i l'impacte de la diversitat cultural i la desigualtat social de les societats canviant. Els estudis basats tant en treballs de camp etnogràfics com en recerques quantitatives des de diferents disciplines (antropologia, sociologia, ciència de l'educació, geografia humana, etc.) mantenen però una visió clarament antropològica i un enfocament comparatiu. D'aquests vull destacar-ne alguns que són especialment rellevants en el desenvolupament del present projecte de recerca. Actualment s'està realitzant un projecte comparatiu binacional (Carrasco, Pàmies, Ponferrada) sobre la percepció i experiència de les fronteres ètniques pels joves immigrants – mexicans als Estats Units i marroquins a Catalunya – com a barrera o com a condició neutral i la influència que aquestes tenen en les estratègies d'adaptació escolar d'aquests joves. Un altre treball de recerca comparativa (Pàmies, 2006) – basat en un treball de camp etnogràfic tant a Catalunya com al Marroc – s'ha centrat en els joves marroquins i les condicions i contextos que incideixen en les seves experiències escolars en l'Educació Secundària Obligatòria, així com en l'impacte que l'experiència escolar té en els seus processos d'integració social a Catalunya. Ponferrada (2006), d'altra banda, investiga sobre la incidència de l'escolarització en la construcció d'identitats juvenils dins de contextos multiculturals, des d'una perspectiva de gènere. Prado Conde (Prado Conde, 2005), a les seves recerques, es dedica als joves de context rural i al procés de minorització social que aquests pateixen al sistema escolar. També pertany als antecedents la recerca (Abajo & Carrasco, 2004) que buscava les diverses condicions favorables a l'experiència d'èxit escolar entre els gitanos espanyols en cinc comunitats autònomes. En aquesta recerca l'investigador principal del projecte que presentem hi col·laborà personalment. Un altre treball rellevant és l'estudi comparatiu (Bereményi, 2007) sobre els models culturals i les estratègies escolars dels gitanos espanyols de Badalona i dels rom (gitanos) de Bogotà. El treball de camp etnogràfic, de dos anys de durada, a Badalona, i que inclou l'observació participant en un centre de secundària públic del barri, aportà molta informació, fins ara no aprofitada, respecte de les famílies romaneses (gitanes i no gitanes) i les seves experiències amb l'educació escolar, així com les representacions que el professorat comparteix sobre aquest col·lectiu.

Als darrers anys s'han publicat un nombre restringit de treballs científics sobre alguns aspectes específics de la nova immigració de països pobres que afecta a l'Estat espanyol. La literatura sobre els immigrants d'Europa "de l'Est" (una categoria que inclou tant els països d'Europa Central i Oriental com

els estats bàltics i balcànics) segueix essent molt escassa. Malgrat que el 2007 el col·lectiu romanès ha esdevingut el més nombrós dels residents comunitaris i el segon més gran de tota la població immigrant (el 2008 ja és capdavanter entre els grups immigrants, segons INE 2008), els acadèmics de l'Estat espanyol no han mostrat un interès que es correspongui amb la seva rellevància estadística per analitzar les diverses dimensions d'aquest procés migratori.

A principis dels 90 un grup de geògrafs (González Yanci, Aguilera Arilla, & Rodríguez, 1993; González Yanci & Aguilera Arilla, 1996; González Yanci & Aguilera Arilla, 1998; González Yanci & Aguilera Arilla, 2000) realitzaren estudis, principalment de caràcter descriptiu i a partir de dades quantitatives, sobre els grups d'immigrants de l'Europa Central i Oriental. Altres treballs dedicats a alguns aspectes específics dels processos migratoris també inclouen, a les seves anàlisis, la categoria dels immigrants "de l'Est". Un exemple d'aquest darrer grup és l'estudi del Colectivo IOE (Colectivo Ioé, 1998) sobre la situació dels treballadors en el sector de la construcció. Ja en aquesta dècada, el geògraf Viruela (Viruela Martínez, 2002; Viruela Martínez, 2003a; Viruela Martínez, 2003b) publicà una sèrie d'estudis sobre l'impacte de la immigració de l'Europa Central i Oriental, i en dos treballs addicionals (Viruela Martínez, 2004; Viruela Martínez, 2006) estudià les arrels i l'origen del flux migratori romanès i la integració territorial i laboral d'aquests immigrants. El 2002, Arango et al. van dur a terme, en una localitat de Madrid, una diagnosi sobre la població romanesa, molt significativa per la seva proporció. Buitrago et al. (Buitrago et al., 2006), més recentment, han realitzat un estudi sobre les xarxes del col·lectiu romanès d'aquesta mateixa localitat (Coslada). També l'any 2006 apareix una monografia sobre els ciutadans romanesos publicada per l'Observatorio Valenciano de las Migraciones. Aquesta publicació tampoc no va més enllà de la descripció de les característiques bàsiques d'aquest col·lectiu.

Des de l'antropologia cal mencionar dos autors que han treballat amb col·lectius romanesos. Ramírez Goicoechea (Ramírez Goicoechea, 1996) escrigué sobre les estratègies i vivències migratòries de polonesos, romanesos, russos, txecs, búlgars i croats. Deu anys més tard Pajares (Pajares, 2006) a la seva tesi doctoral, analitzà els processos migratoris i la integració socio-laboral del col·lectiu romanès a Catalunya. Les dades d'aquestes dues recerques van sorgir d'entrevistes i fonts escrites i no pas d'un treball qualitatiu com ho seria un treball de camp més extensiu, i d'observació participant amb persones i grups.

D'altra banda, les poques publicacions que hi ha a l'Estat espanyol sobre immigració, infància i educació, tampoc aprofundeixen sobre la problemàtica relacionada amb els infants i els joves de la nova immigració romanesa. L'informe preparatori d'Aparicio i Veredas (Aparicio Gómez & Veredas Muñoz, 2003) sobre l'entorn familiar dels menors d'origen estranger, escolaritzats a Madrid, es recolza en tan sols onze entrevistes, algunes d'elles realitzades a immigrants romanesos, i comenta algunes qüestions sobre el sistema educatiu romanès, però sense entrar en detalls. En publicacions posteriors, Tornos i Aparicio (Tornos Cubillo & Aparicio Gómez, 2005; Tornos Cubillo & Aparicio Gómez, 2006) desenvolupen una mica més el tema però no aporten noves dades sobre la infància romanesa. La publicació de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona sobre immigració, context familiar i educació (Carrasco ed. 2004), que recull estudis etnogràfics realitzats amb famílies i menors immigrants, alguns d'ells dins el context escolar, tampoc no fa cap menció sobre la immigració de l'Europa Central i Oriental. Finalment s'ha de comentar que els primers informes Carrasco et al. 2003; (Carrasco, Ballestín, Olivé, Herrea, & Borison, 2005) de l'Institut d'Infància i Món Urbà no van poder contar amb un coneixement etnogràfic dels col·lectius d'Europa Central i Oriental degut a la

inexistència d'aquestes etnografies. En resum, cap publicació de referència que tracte la immigració, la infància i l'escola no ha inclòs la minoria immigrant que, en el present, ha esdevingut el segon grup immigrant més gran de l'Estat espanyol i el tercer de Catalunya.

A aquest conjunt de recerques hem d'afegir alguns treballs científics de fora de l'Estat espanyol que se centren en els processos migratoris des de les disciplines de la sociologia i la demografia. La sociòloga francesa Potot (Potot, 2000; Potot, 2003; Potot, 2004; Potot, 2007; Potot, 2008) basa la seva anàlisi en conceptes com la "globalització" i el "transnacionalisme" i investiga l'origen i la naturalesa dels fluxos migratoris de finals del segle xx, tant al país d'origen com als de destí. Destaca el seu treball de camp focalitzat a la província d'Almeria. Radu (Radu, 2001) estudia un tipus determinat d'emigració des de Romania cap a l'Estat espanyol estretament vinculada a l'adventisme. El treball del grup de sociòlegs dirigit pel romanès Sandu (D. Sandu, 2000a; D. Sandu, 2000b) se centra en aquelles variables que condueixen a la societat romana cap a l'emigració. Ana Bleahu (Bleahu, 2004), en el marc d'un projecte sobre àrees rurals de Geòrgia, Armènia i Romania, també va realitzar treball de camp amb emigrants romanesos a la ciutat de Barcelona. La recopilació d'estudis sobre la immigració romana, editada per Dana Diminescu (Diminescu & et Collectif., 2003) a París, demostra l'augment de l'interès científic per aquesta població a França.

En resum, una breu revisió de la corresponent literatura científica espanyola i estrangera, a banda de facilitar-ne la contextualització socio-demogràfica i laboral del fenomen migratori, fa evident una significativa mancança de recerques sobre els infants i els joves romanesos, que participen en els projectes migratoris dels seus pares, i sobre les estratègies i pràctiques educatives i escolars de les famílies en qüestió. Justament aquesta inexistència de referències sobre els romanesos contrasta amb la consolidació de línies de recerca desenvolupades sobre altres col·lectius d'immigrants i minories ètniques – tal i com ha estat exposat –, fet que ens porta a aplicar-les i utilitzar-les en aquest projecte de recerca com a principals punts de referència.

2. Descripció metodològica de l'obtenció de les dades

El projecte s'ha realitzat des de la disciplina de l'antropologia, i per tant ha combinat diverses tècniques d'obtenció i anàlisi de dades, tot i mantenir una preponderància de les tècniques qualitatives.

Obtenció de dades

Unitats d'observació

El present projecte de recerca s'ha centrat bàsicament en tres categories de persones, dins de tres contextos geogràfics. En primer lloc, adults, homes i dones, romanesos residents al Vallès Occidental; en segon lloc, infants i joves romanesos; i en tercer lloc diversos grups de professionals de l'educació (no romanesos). Els tres contextos geogràfics són, per una banda Ripollet i Cerdanyola del Vallès, dos municipis relativament petits, i per altra, Sabadell, la capital de la comarca on hi viu la quarta part (24%, 200.000 hab.) de la població del Vallès Occidental (836.000 hab.).

Els àmbits i contextos d'observació han estat triats en consonància amb les categories dels individus centrals de la recerca, en diverses unitats.

- Les persones adultes s'han contactat a través de la xarxa social dels investigadors (amb l'ajuda dels serveis dels ajuntaments), a escoles d'adults, així com, mitjançant la xarxa social dels mateixos romanesos que participen a la recerca. Tot i que aquesta última via, que en sociologia es coneix com a mètode de "bola de neu", en el cas dels romanesos ha funcionat amb escassa eficàcia a causa de diverses peculiaritats en les relacions internes d'aquest grup d'immigrants, i que s'explicaran tot seguit.
- Els menors, s'han contactat a través de les seves famílies, ja contactades anteriorment, o bé en els centres educatius on s'ha realitzat el treball etnogràfic.
- La majoria dels professors, educadors o tècnics vinculats a l'ensenyament s'han inclòs a la recerca durant el treball etnogràfic a les escoles, centres educatius i esplais de lleure, encara que, en aquest cas, també s'han realitzat entrevistes amb professors d'escoles d'adults, que tenen experiència amb alumnat romanes adult.

Treball de camp

El treball de camp etnogràfic s'ha realitzat en tres municipis del Vallès Occidental. L'estratègia etnogràfica ha suposat l'aplicació de diverses tècniques de recollida de dades.

a) Observació participant en diverses situacions i espais, que ha fet possible l'obtenció de dades de primera mà.

- Hem iniciat relacions personals – establert i mantingut 'raport' – amb el nombre més gran possible de persones romaneses – homes, dones, nens i nenes.
- Hem estat presents amb molta freqüència en els espais públics i privats on diversos grups d'aquest col·lectiu es reuneixen. Destaquen determinats bars freqüentats pels adults i joves, sobre tot els diumenges, així com les portes de les escoles de primària on els pares, avis, germans o altres familiars esperen la sortida dels nens.

També s'ha realitzat observació participant dintre dels centres escolars i esplais per tal de poder conèixer els professionals de l'educació que treballen amb els nens, nenes i joves romanesos i per poder conèixer, de primera mà, les experiències educatives escolars i extraescolars de l'alumnat romanès. Els centres han estat triats en base a la presència d'alumnat romanès i a la disponibilitat dels mateixos centres educatius.

Concretament hem escollit un IES de Cerdanyola del Vallès on es concentrava un gran nombre d'alumnes procedents de països de l'Europa de l'Est. En aquest municipi hi ha CEIPs amb una gran concentració de menors romanesos, un fenomen que no s'observa a cap institut. El nombre de romanesos a l'IES era de tres: una noia del primer cicle, un noi del segon cicle i un noi del batxillerat. L'observació participant es va dur a terme durant les classes de castellà i de ciències socials, i en les activitats de l'Aula d'acollida. El treball s'organitzà en jornades intensives al matí, des de l' hora de l'entrada al centre, fins a la sortida del migdia, horari que feia possible l'activitat etnogràfica durant el descans i també en espais fora de l'aula (passadissos, cantina, patí, sala del professorat, etc.).

A Sabadell l'alumnat estranger està equilibradament repartit entre els centres, tot i que hi ha IES amb més alumnat d'origen romanès que altres. En aquest cas la tria s'ha fet en base a l'establiment previ de bones relacions amb el professorat, que es va aconseguir al llarg d'un treball etnogràfic anterior. Aquí

l'aspecte interessant de l'alumnat romanès era que el grup ètnic roma (gitano) estava representat per dos nois i una noia. Malauradament, durant el treball de camp els dos nois roma mostraren un nivell d'absentisme molt alt.

A Ripollet no es va fer observació participant a cap escola, tanmateix es feren reunions amb la responsable de l'Aula d'acollida i professors que han tingut experiència amb alumnat d'origen romanès.

La principal eina per guardar els detalls de l'observació participant ha estat el diari de camp. El diari de camp s'utilitzava per realitzar una descripció detallada de tots els esdeveniments, circumstàncies, comportaments, diàlegs, etc, prèviament observats, així com per enregistrar dades quantitatives.

Cap al final de la primera etapa del treball de camp, es realitzaren entrevistes amb persones ja conegudes, per tal de puntualitzar i aclarir alguns aspectes que anteriorment no es tractaren en les converses quotidianes entre ells i amb els etnògrafs.

També s'organitzaren grups de debat centralitzats en temes concrets per poder contrastar les possibles diferències i semblances d'opinió entre diversos membres dels grups. Tant les entrevistes com els debats de grup han estat gravats, i posteriorment anotats, al diari de camp, segons la situació concreta. Les entrevistes i debats s'han realitzat amb tots els tipus de persones involucrades en la recerca: residents romanesos, nens romanesos, veïns, companys d'escola, companys de feina, mestres i professors, activistes i polítics locals (regidors etc.), i tècnics dels ajuntaments.

Comptem en total amb una trentena d'entrevistes enregistrades, de les quals, vint-i-dos s'han fet amb famílies i nens romanesos. Hem realitzat quatre grups de debat amb joves, noies i nois romanesos i d'altre origen europeu de l'Est (ucraïnès, polonès, búlgar i moldavià). Per tal de contrastar algunes experiències migratòries i d'integració hem gravat quatre entrevistes amb famílies ucraïneses i russes, en les quals els fills i filles també hi participaven. Finalment, tenim enregistrades vuit entrevistes amb professors de secundària. A dos IES, en Cerdanyola i Sabadell, on es realitzaren els treballs etnogràfics – de nou setmanes cadascun – s'han enregistrat entrevistes amb professors d'especialitzacions i diversos càrrecs: tutors, caps d'estudis, directors, coordinadors pedagògics, responsables d'aules d'acollida i professors de diverses matèries que ens han permès col·laborar directament a l'aula. Més enllà d'això s'han fet altres reunions i s'han mantingut converses amb tècnics clau, com per exemple les coordinadores de les aules d'acollida (Serveis Educatius Territorials de la Generalitat) i tècnics responsables de temes d'educació i d'immigració (Ajuntaments).

2) El treball de camp també ens ha donat l'oportunitat de recopilar arxius i documents de diversos tipus, com objectes personals, fotografies, documents, contractes, etcètera, o arxius escolars (estadístiques, reglament intern, projectes educatius, plans d'acolliment de nouvinguts, materials de l'aula d'acollida, etc.) d'associacions municipals o comarcals. Aquesta part de la recopilació de dades també ha inclòs tècniques quantitatives.

Anàlisi de dades obtingudes

L'anàlisi de dades segueix els passos definits al llarg dels primers mesos de treball i segons les condicions del marc teòric.

L'anàlisi de les dades qualitatives s'ha fet de forma interpretativa, tanmateix les dades s'han estructurat amb tècniques de codificació a partir de variables predeterminades i al llarg d'anàlisis redefinides o modificades amb una certa flexibilitat. No es tracta d'establir variables determinants dels fenòmens, sinó, més aviat, de reconèixer els aspectes probabilístics que condicionen, d'alguna manera, la relació d'aquests fenòmens. Al procés circular de codificació s'ha utilitzat el programa *code-and-retrieve*, "Atlas.ti 5.2", per a formular relacions entre codis i per a representar gràficament aquestes relacions. Per a l'organització, reelaboració i sistematització de les dades quantitatives, i també per a les seves representacions gràfiques, s'ha fet servir el programa "Microsoft Excel 2007". Cal destacar tanmateix que el procés d'anàlisi no ha arribat a la seva última fase, sinó que continua en marxa i es planteja donar-lo a conèixer, mitjançant publicacions, durant el primer quadrimestre de l'any 2009.

A. TRAJECTÒRIES

1, Per què venen els romanesos a Espanya

Abans d'entrar en la descripció de les dades corresponents, hem de comentar que les fonts estadístiques ens presenten unes xifres més aviat aproximades de la realitat.

Alguns aspectes que hem de destacar són:

- El nivell d'agregació aplicada per les fonts estadístiques és molt alta. Per exemple, la categoria "Resta d'Europa", que en ella mateixa és molt poc exacta i al llarg dels anys ha canviat en quant al nombre de països inclosos, finalment s'ha solapat amb el terme de "altres països europeus". Tot i que a nivell estatal es podien fer estimacions sobre la proporció dels grups més significatius (polonesos, romanesos, búlgars), això, a l'àmbit autonòmic, comarcal i local, era impossible.
- Malgrat que el padró històric era una font d'estadística molt útil, a causa de la migració circular de molts grups europeus les xifres són incapaces de representar l'estat actual de la qüestió. El padró és molt lent en mostrar les baixes, per exemple.
- A més a més, els romanesos no només "circulen" amb gran intensitat entre el país d'origen i el de destí, sinó que també ho fan entre municipis i, en el cas d'Espanya, entre comunitats autònomes.
- Abans del 2007 els romanesos representaven el major índex de residència il·legal. Al padró podia aparèixer sense cap conseqüència legal una gran part dels romanesos que residien de forma il·legal, però, de ben segur, no hi era la totalitat dels romanesos. El fet d'entrar a la UE probablement no resoldrà aquest problema d'un dia per l'altre. El padró utilitzat en aquesta recerca, publicat per l'INE presenta la situació de l'1 de gener de 2007, el mateix dia que Romania s'adheria a la UE.
- Les estadístiques del Ministerio de Educación i Ciencia (actual Ministerio de Educación, Política Social y Deporte) tampoc no reflecteixen pas les dades amb detalls suficients. Per exemple, a les seves estadístiques de l'any acadèmic 2006/07 s'opera amb agregació de dades per a la Unió Europea de 25 estats, i consegüentment la categoria de "Resta d'Europa" inclou tant l'alumnat romanès com l'alumnat búlgar, ambdós membres comunitaris des de l'any 2007. El nivell d'agrupació aquí tampoc no fa possible identificar els alumnes romanesos. És possible realitzar una estimació a partir de les estadístiques corresponents a la població sencera, segons nacionalitat o lloc de naixement, però la proporció entre la

població adulta d'origens diversos no necessàriament reflecteix la proporció entre l'alumnat d'origens diversos.

Aquests són només alguns aspectes de la dificultat amb la qual els investigadors han de comptar a l'hora d'indagar els aspectes demogràfics de la població romanesa a l'Estat espanyol.

1.a. Creixement de la població de l'Europa de l'Est a Espanya

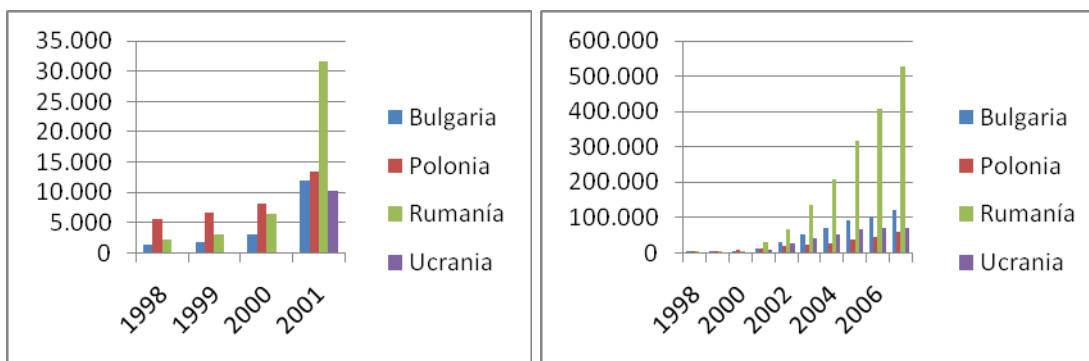
Espanya és un dels estats de la Unió Europea que més tard va començar a rebre fluxos immigratoris, ben coneguts ja per la majoria dels estats comunitaris des de feia diverses dècades. Essent una "latecomer" (Arango, Criado, & Gómez Crespo, 2001) , que per al manteniment de l'alt creixement econòmic necessitava amplis volums de mà d'obra, l'Estat espanyol atreïa immigrants d'origen molt diferent. Arran dels canvis polítics i econòmics dels estats europeus, els ciutadans de la Europa central i oriental, han aparegut lentament entre els nouvinguts i, cap al principi del segle XXI, han participat en la modificació gradual de l'estructura de la immigració a Espanya.

Els primers grups "de l'Est" els van constituir els polonesos des de la segona meitat dels anys vuitanta que van ser seguits per col·lectius més reduïts de búlgars, romanesos, ucraïnesos i russos. En els gràfics següents es pot observar que fins l'any 1999 l'únic grup d'Europa central de mida significativa va ser el dels polonesos.

1.b. Creixement de la població romanesa a Espanya

S'estima que actualment hi ha uns cinc milions de romanesos a l'estranger, que correspon aproximadament a la quarta part de la població de Romania. (Viruela Martínez, 2004) Aquesta xifra, tanmateix ens mostra que la proporció d'aquest volum que ha arribat a l'Estat espanyol és bastant baixa comparada amb la d'Alemanya, França o Itàlia.

Creixement de la població de l'Europa de l'Est a l'Estat espanyol

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bulgària	1.453	1.831	3.031	12.035	29.741	52.838	69.854	93.037	101.617	122.057	153.664
Polònia	5.521	6.565	8.164	13.469	18.818	24.897	27.862	36.477	45.797	61.464	78.305
Romania	2.258	3.147	6.410	31.641	67.279	137.347	207.960	317.366	407.159	527.019	728.967
Ucraïna				10.318	26.278	42.098	52.748	65.667	69.893	69.983	77.713

Font: INE (www.ine.es)

Elaboració pròpia

De fet Romania té una llarga història migratòria. (Diminescu & et Collectif., 2003; Pajares, 2006; D. Sandu, 2005a; D. Sandu, 2005c; Viruela Martínez, 2004) Per no anar més lluny en la història, a finals del segle XIX i principis del XX, degut a la pobresa i la poca esperança econòmica, van viatjar en massa cap al nou continent, principalment rumb als Estats Units i l'Argentina. Més tard, durant l'època d'entreguerres la destinació principal fou l'interior del continent, especialment França. Els diversos governs socialistes i la dictadura ferma de Ceausescu tampoc no afavoriren l'estabilitat i el benestar dels romanesos. Segons Ionel Muntele (citats per Viruela 2004:10) entre 1948 i 1989 unes 800 mil persones van abandonar el país de forma definitiva, mitjançant vies il·legals i acords bilaterals amb diversos països. A partir de finals dels anys 70 la "venda" de ciutadans romanesos d'ascendència alemanya a la República Federal d'Alemanya (Aussiedlers) va afectar milers de famílies, tot i que no va ser l'única forma d'abandonar el país. La fugida d'altres grups ètnics - principalment hongaresos, jueus i gitanos - d'un sistema repressiu, nacionalista i discriminatori representava una part significativa de la població emigrant des de la Segona Guerra mundial fins a la democràcia (1989), fins i tot durant la dècada dels 90. Pajares (2006) descriu amb detall com a Romania i a altres països de "l'Est" la major part dels moviments migratoris – principalment els temporals – dels anys 80 i principis dels 90 s'esdevenien entre els mateixos estats socialistes. L'última dècada del segle XX presentà un moviment migratori de grans dimensions cap a fora de la república, tot i que una part d'aquests desplaçaments eren de caràcter temporal i de curta durada. Degut a les restriccions que els països europeus efectuaven per evitar la "invasió" d'immigrants de països excomunistes, els romanesos buscaven alternatives, sobre tot a la zona mediterrània (Grècia, Itàlia, Israel, Turquia, Portugal i Espanya) i al continent nord-americà (Canadà). (Viruela 2004:15)

Ara bé. Sabent que l'Estat espanyol no és la primera ni l'única destinació dels processos migratoris dels romanesos, podem plantejar la pregunta: per quina raó trien les famílies romaneses canviar la seva residència i de quina manera ho aconsegueixen?

Per què? Per descomptat és una pregunta subjacent en tots els estudis sobre migracions i la resposta no pot mai esgotar les possibles raons, tanmateix però intentarem, breument, plantejar alguns arguments que ens ajudaran a comprendre millor el nostre tema central: la integració social dels nens romanesos a les escoles catalanes.

Les teories migratòries fan referència a un sistema global general que en certs moments afavoreix els desplaçaments dels ciutadans d'un estat a un altre. Dins d'aquest sistema es poden mencionar les causes econòmiques, els conflictes o les restriccions de llibertats. El sistema econòmic global actual fa

extremadament fàcil la comparació de condicions i oportunitats mitjançant les formes més variades d'informació.

Mentre que cap al final de la dictadura les restriccions de certes llibertats obligaren a molts – sobre tot les minories ètniques – a buscar alternatives fora de l'estat, actualment les principals causes de migració són de caràcter econòmic. (Viruela 2004:17) Malgrat l'adhesió de Romania a la UE, les diferències de condicions de vida i oportunitats laborals són massa amples com per a no generar fluxos entre Romania i altres països de la Unió. Hem de tenir en compte, però, que aquestes diferències també es donen entre altres estats i tampoc no engendren processos migratoris, o almenys no del mateix volum. En realitat, els països emissors de migracions són uns molt concrets, ni ho són tots els països pobres, ni els més pobres (Pajares 2006:18; Blehau 2004:25)

Factors “push”

En primer lloc, cal mencionar la pobresa. Durant els anys 1990, quant el canvi estructural de l'economia va agreujar més dolorosament les condicions de vida de molts romanesos, la població pobra variava entre un terç i la meitat de tota la societat. (Viruela Martínez, 2006) La democràcia va heretar una societat basada en una classe mitjana molt àmplia. (Potot, 2007) Aquesta classe social, relativament acomodada, al llarg de la transició dels 90 va reduir-se de forma xocant. Segons l'informe de l'Índex del Desenvolupament Humà (2007) – que s'incorpora tant variables de l'economia com d'educació i salut - l'any 2005 Romania ocupava el 60è lloc, dels 192 països indexats, situant-lo entre les últimes posicions de la categoria “alta”, darrere d'altres països exsocialistes (República Txeca 32; Hongria 36; Polònia 37; Eslovàquia 42, Croàcia 47 o fins i tot Bulgària 53). Viruela tradueix aquesta mala posició en termes de greu crisi econòmica i moral que afecta a gran part de la població.

Tot i que la desocupació en certes zones arribà a nivells alarmants, i el mateix Viruela (2006) la menciona entre les causes més importants, en termes generals no és un factor bàsic per a la migració. (Pajares2006) Més aviat és el nivell real i comparatiu del sou el que fa insostenible la economia familiar. Segons Viruela als últims anys s'han perdut quasi dos milions i mig de llocs de treball. Paradoxalment, mentre que es presentava un nivell determinat de desocupació, el govern romanès, a principis de l'any 2008, inicià una campanya, en països amb molta població romana, de reclutament de treballadors romanesos per a que aquests tornessin a treballar a Romania.²

Un altre factor significatiu és la inflació. Gràcies als esforços del govern i el banc central romanès la inflació s'ha estabilitzat al voltant del 6% - condició per a entrar a la zona euro - quan fa deu anys se situava a nivells molt alts, causant una pèrdua contínua de la capacitat de consum.

També cal mencionar la corrupció a tots els nivells de l'economia que condiciona negativament les inversions dels ciutadans en negocis locals, però també fa difícil qualsevol gestió de la vida quotidiana. (Bleahu 2005:23) La corrupció està present tant a l'administració pública com a les esferes privades.

Hi ha també una altra sèrie de circumstàncies que directament o indirecta afegeixen motivacions per a la migració externa del país, o donen lloc a una estructura de xarxa que afavoreix la continuïtat en l'emissió de immigrants. (Castles 2004 citat per Pajares 2006:19) Entre aquestes circumstàncies cal

² Veure per exemple, l'article titulat: “Romania ofrece empleo para que sus ciudadanos vuelvan a casa” publicat per El País, edició País Valencià, 08/04/2008. Link: http://www.elpais.com/articulo/Comunidad/Valenciana/Romania/ofrece/empleo/ciudadanos/vuelvan/casa/elpepiespval/20080408elpval_1/Tes

mencionar el contexte legislatiu actual, tant al país d'origen com als països de trànsit i de destinació; la facilitat d'accés a la informació i la qualitat d'aquesta informació; la infraestructura i les despeses de transport i de transaccions comparades amb la capacitat dels ciutadans per pagar-les; i altres incomoditats (serveis públics, xarxa sociosanitària, oportunitats educatives, etc.) que fan desitjable la vida i el treball fora del territori nacional.

Pel que fa al contexte legislatiu l'estat romanès signava convenis amb diversos estats (Alemanya, Israel, Turquia, entre d'altres) per proporcionar mà d'obra qualificada de forma temporal. El govern d'Espanya al 2002 també començà a contractar treballadors romanesos en feines agrícoles, del sector de la construcció i industrials, a través de l'Oficina Nacional de Reclutament i Col·locació de Treballadors al Estranger de Romania. Tanmateix la majoria d'aquests contractes eren de curt termini i aquesta forma legal representava, i representa, només una part molt petita de la mà d'obra romanesa present al territori espanyol. L'exigència de visat, fins el 2002, per a viatjar fora de Romania va limitar el flux emigratori. Tanmateix, tal com afirma Potot (2007), aquesta mesura no va poder eradicar els moviments. L'aixecament d'aquesta restricció va facilitar els viatges turístics legals que molt sovint han desembocat en una estància laboral d'estatus il·legal.

Les **despeses** de la migració són molt elevades, fet que condiciona les estratègies, formes, mitjans i la duració del procés migratori. Les vistes falses o obtingudes de forma il·legal, el diners en efectiu per persona i per dia que requereixen les autoritats, el transport, la suspensió d'un sou baix però segur per a l'economia familiar, i els primers mesos d'estada al país de destinació sense ingressos, moltes vegades obliga les persones a un endeutament greu abans de realitzar el viatge. Això explica en part la tendència a començar el procés migratori de forma individual preparant el terreny de cara al futur desplaçament familiar.

Una costant en sentit positiu és que l'emigració gaudeix d'un gran **recolzament social** (Viruela 2004:17), la qual cosa fa que en moltes situacions, abans de rumiar altres alternatives com per exemple la migració interna al país, hom decideixi buscar-se la vida a l'estranger. Crespo (2007) afegeix que una de les formes més atractives, ràpides i reconegudes d'adquirir l'estatus d'adult entre els adolescents és buscar feina a l'estranger. Algunes teories de migració apunten també a factors com el *prestigi* i l'*estatus*, es a dir, alternatives per accedir a nivells més alts de jerarquia, subjacents a les decisions d'emigrar.

Un fet relacionat és la gran quantitat d'**informació** que es pot trobar a tots els mitjans de comunicació romanesos sobre les oportunitats laborals als llocs allunyats desitjats, i tots els serveis corresponents com per exemple, mitjans de transport, cursos de llengua o assessorament jurídic. Alguns autors mencionen que els municipis d'origen es beneficien de l'emigració, en la mesura que una part dels bens acumulats s'hi gastaran o invertiran.

Finalment volem comentar un aspecte important d'aquest estudi, que si bé no condiciona els primers passos de la migració adulta pot ocupar un paper important de cara a prendre, o no, la decisió de realitzar, i *quan* realitzar, la reagrupació dels menors escolaritzats. El **sistema educatiu** de Romania, semblant al d'altres països exsocialistes, era molt exigent, competitiu, i prestava el servei de forma gratuïta. El canvi del model polític i de l'estructura econòmica del país va obligar el sistema educatiu a una descentralització que generava elevades desigualtats, sobre tot entre els entorns rurals i urbans. La gratuïtat de l'escola pública pertany al passat i això requereix un gran esforç per part de la majoria de les

famílies. Les proves d'accés a l'escola secundària amb 10 anys il·lustren bé el caràcter selectiu d'aquest sistema. Mentre que el 40% dels romanesos provenen de l'entorn rural, només un 1% dels universitaris no han anat a les escoles dels nuclis urbans. En aquest sentit hi ha dues forces contraposades que poden influir en els pares. Per una banda, els adults són conscients i estan convençuts de l'excel·lència acadèmica comparativa del sistema educatiu romanès (al menys del sistema que ells van conèixer com alumnes), per una altra, coneixen i pateixen les altes despeses, abans desconegudes, que calen per accedir-hi. Es nota en les seves pràctiques escolars al país de destí que l'educació ocupa un lloc important en l'educació dels infants i tampoc no volen renunciar al seu pes en un entorn diferent.

Factors "pull"

Ara bé, coneixent algunes de les forces que empenyen cap a l'abandonament temporal o definitiu del país d'origen, mirem quins factors dels estats de destinació atreuen candidats d'immigració d'altres països. La principal atracció de l'Espanya dels primers anys del segle XXI està sens dubte relacionada amb les necessitats del mercat laboral, tot i que també hi apareixen factors com les condicions de llibertats per ciutadans de diversos països emissors. (Pajares 2006:16) L'oferta de treball és divideix en oferta formal i informal. Les restriccions i requeriments legals d'altres països de destinació també dirigeixen els migrants cap a la Península i altres estats mediterranis. És ben conegut entre els romanesos, que a Espanya és relativament fàcil d'establir-se i aconseguir l'estatus legal. Viruela (2006:5) ressaltava que un dels col·lectius més beneficiats del procés de regularització extraordinari de l'any 2000-2001 va ser el romanès. A la següent regularització del 2005, que legalitzà quasi cent mil ciutadans romanesos, donà un altre impuls a aquells que desitjaven emigrar o també aquells que es trobaven en altres països europeus. Els acords interestatals anteriorment mencionats afavorien l'entrada regularitzada de treballadors romanesos i creaven infraestructures per a atreure mà d'obra més o menys qualificada per a feines puntuals i de llarga durada.

Un factor que menciona Pajares (2006:23-24) respecte de la necessitat de mà d'obra immigrada és que aquesta necessitat pot coincidir amb un nivell elevat d'atur, perquè la major demanda prové del "mercat secundari" on els sous són més baixos i les condicions laborals més deficitàries. Aquesta afirmació, sens dubte es posarà a prova en els propers mesos, ara que l'Estat espanyol està en una crisi econòmica considerable, juntament amb els països més desenvolupats, i molts ciutadans i residents espanyols perden la seva feina sense una perspectiva clara d'obtenir-ne una altra.

Un altre tipus d'atracció que podia presentar Espanya era el seu sistema **educatiu superior**, no tant per la seva qualitat, sinó pel "títol comunitari" que emetia. El nivell de formació universitària de Romania està molt reconegut acadèmicament, tanmateix els títols romanesos requerien llargs tràmits d'homologació per a què els professionals poguessin practicar en països europeus comunitaris. Universitats de França, Gran Bretanya o dels Estats Units eren les destinacions preferides per la migració acadèmica, tanmateix Espanya també n'ha tingut, d'aquest tipus d'immigrants temporals que moltes vegades donen pas directe a la incorporació laboral en condicions més igualades. Per descomptat, els estudis no signifiquen la desvinculació total del món laboral. Pel contrari, molt sovint necessiten activitats laborals, legals o il·legals, per a subsistir.

La gran quantitat d'**informació sobre les oportunitats laborals** i d'establiment surt del lloc de destinació i troba molt diverses formes – oficials i no oficials –. Les relacions personals en aquest sentit tenen una importància especial, que pràcticament tots els autors sobre el tema descriuen detalladament. Així

doncs, tots els romanesos que han trobat feina i han pogut complir les seves expectatives són informants directes i indirectes i per tant generadors de migració. La imatge positiva, sovint esbiaixada (Bleahu, 2004; Crespo Bordonaba, 2007; Pajares, 2006; Tornos Cubillo & Aparicio Gómez, 2005) que els romanesos tenen sobre Espanya és en part producte dels mateixos migrants que contínuament informen sobre la realitat viscuda, que de vegades es barreja amb una realitat desitjada per tothom: prioritant el consum i amagant les dificultats (condicions laborals, legals, d'habitatge o les immenses despeses psicològiques).

Les relacions personals no només poden tenir gran importància a nivell d'informació de primera mà, sinó també en l'execució dels primers passos del procés migratori, l'accés a habitatge, feina, una xarxa social i fins i tot a l'estatus laboral legal.

Finalment volem mencionar un aspecte que apareix en molts testimonis d'aquesta investigació i en altres recerques (Crespo 2007:2). Ens referim a la suposada **proximitat cultural**. És indubtable que la llengua castellana i en el nostre cas, la catalana s'aprèn amb bastant facilitat pels immigrants romanesos sobretot, perquè França i la llengua francesa són tradicionalment uns referents fonamentals pels romanesos. Tanmateix la gent més enllà d'això també es refereix a les "arrels llatines comunes". En qualsevol cas, aquest supòsit probablement ajuda en el complex procés d'integració social i cultural.

Interpretació i agència

Tot i que sembli clara la presència d'aquests factors *push* i *pull* que empenyen i arrossegen els migrants d'un punt a l'altre, no ens hem d'oblidar de l'agència d'aquests mateixos actors i hem d'interpretar aquelles forces com a marcs flexibles que condicionen el camp d'acció de la persona. Tal com Bleahu (2004:23) comenta, els *discursos de motivació* per a la migració van canviant en tots els moments del procés. El pla de vida s'alterna de forma dinàmica amb el temps. Per tant, no és del tot adequat classificar els immigrants segons categories o tipologies. Per a comprendre-ho millor, imaginem-nos una dona romanesa que surt d'una ciutat petita del sud de Romania per a que ella i la seua parella puguin comprar un pis i independitzar-se dels sogres. Després d'un any treballant a Itàlia al servei domèstic i havent tornat els diners als seus pares i germans que els hi van deixar pel viatge, s'assabenta que a Espanya es cobra més i la vida és més barata. Compra un bitllet d'autocar i va cap a Barcelona. Té sort i troba feina de seguida, i fins i tot rep una oferta de treball per al seu marit també. Com que ell tenia un sou fix, mai no s'havien plantejat aquesta versió, però es tracta de bons diners i així els poden estalviar més ràpidament. La filla que tenen es queda amb els sogres. Passat un any, gràcies a una regularització general els dos aconseguen la targeta de residència. Després de tant de temps la mare pot tornar al seu poble i visitar la seva filla. Les dues setmanes a casa la convencen que no pot viure més sense la nena, aleshores junt amb el seu marit comencen planificar d'allargar la seva estada a Espanya amb la nena, que implica buscar un pis més adequat, matricular-la a l'escola i un seguit de coses... Des del primer moment del procés la pròpia inèrcia de la vida els permetrà prendre decisions que no necessàriament coincideixen amb el pla inicial d'estalviar diners per un nou habitatge. També hem de veure clar que la reagrupació familiar no és el clímax d'aquesta història migratòria, més aviat un esdeveniment important que ajuda a alliberar unes tensions i un estrès propis del procés migratori. (Suárez-Orozco & Suárez-Orozco, 2001)

D'aquesta manera, doncs, una cosa és el conjunt dels factors *push* and *pull* i una altra és la interpretació que els mateixos subjectes en fan en cada moment del seu procés migratori i que ajuden els investigadors a interpretar-lo en la seva complexitat.

D'on venen?

Seria una equivocació referir-nos als immigrants romanesos com un col·lectiu únic que comparteix les mateixes raons, experiències i perspectives migratòries. A banda de la molta variabilitat mencionada fins ara, hem de destacar també l'origen geogràfic de les famílies migrants.

Tot i que el mapa elaborat pel Sandu et al (D. Sandu, 2005b) es refereix a anys anterior i no és representatiu de la situació analitzada en el nostre estudi, és molt útil per a mostrar com es reparteix la preferència geogràfica de destinació migratòria segons els territoris romanesos. Segons aquest mapa els districtes que més migració aportaven a l'Estat espanyol eren Bistrița-Nasaud, Alba, Dimbovița i Teleorman. Al nostre estudi, que en cap dels sentits buscava reflectir la representativitat de les tipologies d'origen, la gran majoria de les famílies procedeixen de districtes sud orientals i sud occidentals, i contem amb una família de l'extrem nord est i una altra de l'extrem nord oest.

Tanmateix també és veritat que una part significativa de les famílies havien viscut a altres països abans d'arribar a l'Estat espanyol, i tenen familiars repartits entre altres països europeus. De manera que podem utilitzar aquesta mapa per a parlar de tendències estadístiques i situar-lo en una època determinada.

2, Com venen? Estratègies i formes de migració

Com hem explicat abans, Romania té una llarga tradició migratòria. La dinàmica, les estratègies, les rutes, les destinacions i el volum dels desplaçaments han variat molt durant el segle passat i per descomptat, les formes de migració sempre s'han adaptat a les circumstàncies anteriorment mencionades. De manera que els mecanismes migratòris dels romanesos cap a la Península han estat molt variats segons les possibilitats de cada època.

Pel que fan les rutes migratòries inicials cap a Espanya, la forma més habitual era la migració **individual**, amb gran freqüència **il·legal** (o *irregular*). (Constantinescu, 2004; Serban & Mihai, 2008) En molt casos, però, la sortida del país era legal, mentre l'entrada, la residència i les activitats laborals eren il·legals. Com revelen les nostres entrevistes i demostren diverses recerques, abans del 2002 era bastant fàcil, però car, comprar un *visat Schengen* al mercat negre. (Bleahu, 2004; Pajares, 2006; Viruela Martínez, 2004) En altres casos, com detalla Potot (Potot, 2007), el viatge començava ja amb la travessada il·legal de la frontera cap a Hongria, ocasionalment amb un *calauza* (guia). La supressió del requeriment de visat per als viatges al territori Schengen al 2002 va desencadenar a Romania tota una "indústria" al voltant de l'emigració. Van aparèixer agències de viatges i d'assessorament que organitzaven tot el procés fins a l'últim detall, això sí, no sempre adequadament i amb dades confirmades (Pajares 2006) . S'oferia transport directe des de totes les zones de Romania a zones diverses de l'Estat espanyol, a preus assequibles, però amb serveis sovint poc satisfactoris.

Tot i que Espanya fins el 2000 no figura com a destinació preferida per als romanesos, ja a principi dels 90 hi apareixen romanesos. Malgrat la seva relativa invisibilitat (Diminescu 2006) al 1991 es van emetre

2.612 permisos laborals per a treballadors de nacionalitat romanesa (dada extret de Clavijo i Aguirre 2002 citat per Constantinescu 2004:2)

A banda de la migració il·legal, doncs, també es veu el desenvolupament de la migració laboral en bases legals. Després que Espanya i Romania firmessin un conveni bilateral al 2002 el nombre de treballadors que arribaven a Espanya amb contracte laboral augmentà de forma espectacular (de 2.623 al 2002, a 16.439 al 2003 – dada mencionada a l'informe de D. Mihail, D. Diminescu, V. Lazea a 2004, citada per Constantinescu 2004:2). En el nostre treball de camp apareixen de forma sobrerrepresentada casos en els quals el *pioner* de la cadena migratòria va arribar a l'Estat espanyol amb contracte laboral emès per l'oficina especialitzada del Govern romanès.

Segons les categories de Serban i Mihai (2008), podem parlar de tres tipus de contractació legal.

- La sortida mitjançant el govern romanès. Malgrat la seva visibilitat és molt limitat el nombre de contractes realitzats per l'Oficina de Migració Laboral i ANOFM. Aquests contractes generalment eren i són de caràcter curt, 3-6 mesos, i majoritàriament per a treballs agrícoles.
- També hi intervenien agències privades, tot i que a Espanya aquesta forma de contractació ha estat molt escassa.
- Finalment també existeixen sortides legals basades en acords tancats sense mediadors. És molt difícil estimar el volum d'aquests contractes.

Un aspecte clau que la literatura sobre migracions romaneses destaca és que una bona part dels moviments migratoris segueixen una **model temporal** i una **ruta circular** (és a dir, diverses tornades a Romania durant l'estada a l'estranger). El canvi polític de 1989 desencadenà una migració permanent massiva, seguit ràpidament per migracions temporals sobretot a països pròxims, com ara Turquia, Hongria, parts de l'ex-Iugoslàvia, Polònia, Àustria, etc. (D. Sandu, 2005b) El gran volum del treball temporal a l'estranger i, a més a més, la gran mobilitat dels col·lectius romanesos, fan difícil descriure la migració romanesa de manera fotogràfica sense tenir en compte els canvis contextuais en el temps i en el territori. Els desplaçaments no són necessàriament definitius, més aviat són temporals, on el lloc d'origen (*casa*) representa un punt fix de sortida i d'arribada. De manera que no és correcte observar només les xifres estadístiques sobre el volum de població que abandona el país, sinó que cal parlar d'un saldo positiu o, en el nostre cas, negatiu (mirat des del país d'origen) dels moviments oposats. (Viruela 2004:8)

Com assenyala Culic (Culic, 2008), basant-se a l'estudi de *Public Opinion Barometer* (2004), de l'aproximadament 1,7 milions de romanesos que treballa fora de l'estat (dada de l'*International Organisation for Migration*) més de cinc-cents mil va tornar a Romania al llarg de l'any 2004. És a dir, una pràctica que va començar a esdevenir una forma de vida al principi dels 90, el treball temporal a l'estranger, segueix essent una manera d'assegurar un nivell de vida que seria impossible amb els sous de Romania. Com assenyalen Morokvasic et al. (2003, citat per Potot 2007:3) per a molta gent romanesa la vida està dividida en llocs diversos, mantenint el concepte de "casa" per la llar de Romania. Segons aquests autors els treballadors que segueixen aquesta esquema, s'instal·len en la mobilitat (*settle in mobility*).

Als 90 la gran majoria dels treballadors temporals, generalment barons joves (D. Sandu et al., 2006), sortien del país amb vises de turisme – sovint comprades al mercat negre – per a viatjar a Alemanya o

França i treballar sobretot a la construcció o a la indústria turística sense permís de treball. Després dels tres mesos que els permetia el visat, tornaven a Romania, o bé amb la sol·licitud d'asil podien obtenir un permís de residència temporal (Benatting and Brachet 1998 citat per Potot 2007) Comparats amb ells, relativament poca gent va poder aconseguir feina a través del convenis interestatals. Com assenyala Sandu (2005b:558) fins 2001 la rutes cap a Itàlia i Espanya representaven un saldo negatiu entre les sortides (8,4%) i les tornades (2,9%) que no tenia cap altra ruta típica entre la població rural de Romania. És a dir, que, els romanesos que decidien viatjar cap a Espanya, almenys els migrants d'origen rural dels anys anteriors al 2001, possiblement no han fet enrere, sinó que s'hi han quedat. L'actual conjuntura negativa de l'economia espanyola sens dubte posarà a prova la mobilitat d'aquest col·lectiu, però les formes i mesures de la seva resposta encara són desconegudes.

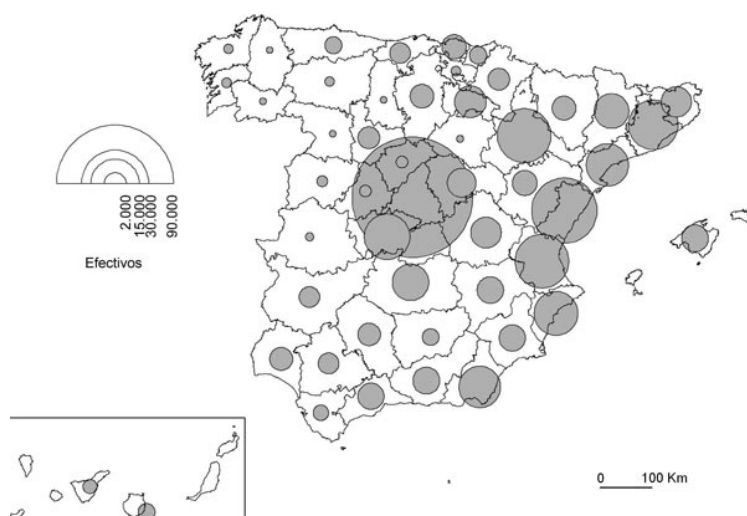
El que sembla especialment interessant i rellevant en la recerca *multicited* de Potot és el descobriment que la migració circular està relacionada amb les **xarxes socials** constituïdes per relacions prèvies al procés migratori, i elàsticament reconstruïdes segons les necessitats i oportunitats de cada moment i espai geogràfic. La xarxa migratòria, tal com la defineix Castles (2004, citat per Pajares 2006:19) és un conjunt de vincles creats entre la població del lloc d'origen i el col·lectiu emigrat al lloc de destinació que dona lloc a una estructura que afavoreix la continuïtat de l'emissió de migrants. Cal destacar, que la primera concentració significativa dels romanesos a Espanya, a Coslada, es desenvolupà a través d'una xarxa social potent relacionada a l'Església Adventista. Òbviament la migració a través de xarxes i cadenes no és un fenomen únicament característic dels romanesos (Domingo & Viruela Martínez, 2001) , tanmateix sí que ens ajuda a comprendre algunes conseqüències de les seves estratègies migratòries. No tots els territoris de Romania emeten el mateix volum de població migrant i no tots els territoris tenen la mateixa preferència de país de destinació, ni de formes de migrar.

Pajares (2006:20) assenyala que el repartiment desigual dels romanesos entre els països europeus demostra la importància que les xarxes migratòries poden tenir en el disseny inicial i en la tria de la ruta migratòria. El treball de camp de Potot demostra la flexibilitat de les xarxes i remarca que justament el seu caràcter flux fa possible que cada individu prengui iniciatives pròpies i que, quan aquestes resulten reeixides, siguin aplicades pels altres membres. De manera que la força de les xarxes migratòries romaneses consisteix en la combinació d'aquests dos elements: iniciatives individuals i compartició de recursos. (Potot 2007:15) Bleahu (2004:28) diu que, a les xarxes observades per ella, el nucli de les xarxes sempre el va formar un *pioner*, és a dir un individu amb nous projectes realitzats. La mateixa Potot tanmateix descriu mitjançant un exemple etnogràfic que una xarxa que en un moment donat i en un context específic té gran importància, pot deixar de funcionar en un altre. Carrasco et al. (2002:189) observa que al treball de camp realitzat a Catalunya no es podien identificar elements aglutinadors en les diferents nacionalitats d'Europa Central i de l'Est que donessin lloc a una xarxa comunitària. Sobre això Bleahu (2005) confirma la característica **familiar** de les xarxes d'immigrants romanesos a Espanya, especialment després de 2002, amb l'aixecament de l'obligatorietat del visat per als ciutadans romanesos. Viruela (2006) senyala que des d'aquell any la xarxa s'ha fet cada cop més selectiva i impermeable per a la majoria dels nous migrants romanesos a Espanya. Sense dubte la reagrupació familiar, és a dir la presència de la família nuclear, debilita en certa manera les xarxes establides per persones que viatjaven sols en recerca d'oportunitats. En moments de gran concentració de romanesos la xarxa pot reforçar la competitivitat i, per tant, deixa de ser útil.

3, On arriben

Com hem pogut observar abans, el volum d'immigrants romanesos en tan sols deu anys ha augmentat fins el punt d'encapçalar la llista dels col·lectius nouvinguts. El 1998 hi havia tan sols 2.258 romanesos empadronats en municipis espanyols, i per al 2008 ha pujat fins els 728.976 empadronaments. Els romanesos s'han fet visibles a tot arreu del territori espanyol gràcies a la seva gran mobilitat interna (Viruela 2006), però especialment en alguns territoris. Es poden definir algunes zones on es concentra la gran majoria d'aquest col·lectiu, altres amb una significativa població romanesa i altres amb poca.

El següent mapa (extret de Viruela 2006:6 basat en INE Padró 2005) en facilita la observació dels territoris més poblats pels romanesos al 2005.

Residentes rumanos en España (317.366) a 1 de enero de 2005.

Font: INE: Padrón de Habitantes.

Elaborat per Viruela 2006

Com podem observar, els romanesos al 2005 es concentraven al voltant de Madrid i a la costa de llevant des de Girona fins a Alacant. Al 2005, Madrid acollia el 30,4% de la població d'origen romanès i el litoral mediterrani el 33,7% d'aquest col·lectiu. Mentre que a Madrid es troba el col·lectiu més gran, a la província de Castelló podem destacar la seva importància relativa, tal com senyala Viruela (2006). Catalunya representa només el tercer lloc més atractiu per als romanesos. Les proporcions per comunitats autònomes no han variat significativament entre 2005 i 2007, tot i que Madrid ha perdut uns punts i València un punt del seu lideratge percentual, mentre que Andalusia ha guanyat dos punts.

	2005	2007	2005	2007
C. Madrid	96.437	148.906	30,4%	28,3%
P. València	60.608	95.648	19,1%	18,1%
Catalunya	39.328	63.534	12,4%	12,1%
C- La Manxa	34.694	60.682	10,9%	11,5%
Andalusia	26.126	52.494	8,2%	10,0%
Aragó	24.645	41.090	7,8%	7,8%

Font: INE: Padrón de Habitantes.

Elaboració pròpia

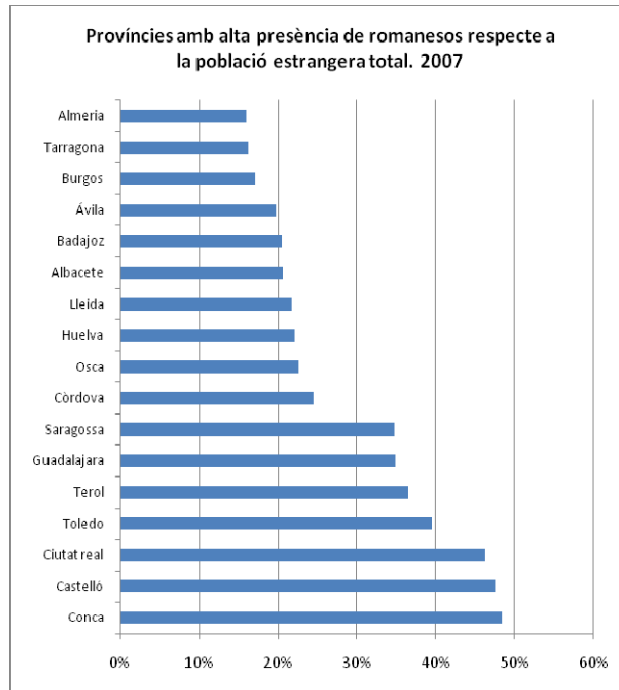
A nivell de província els llocs d'interès tampoc no han canviat gaire en aquest dos anys.

	2005	2007	2005	2007
Castelló	29.021	41.860	9,1%	7,9%
València	19.374	32.102	6,1%	6,1%
Saragossa	19.109	31.632	6,0%	6,0%
Barcelona	15.904	23.000	5,0%	4,4%
Toledo	13.414	22.887	4,2%	4,3%
Alacant	12.213	21.686	3,8%	4,1%
Tarragona	11.331	18.972	3,6%	3,6%
Almeria	10.822	18.562	3,4%	3,5%
Ciutat Reial	8.161	14.320	2,6%	2,7%

Font: INE: Padrón de Habitantes.

Elaboració pròpia

En províncies pròximes a Madrid, com a Toledo, Guadalajara o Ciutat Reial el pes relatiu dels romanesos és significativament alt, no només comparat amb la població total, sinó també a la població estrangera total. El mateix fenomen és observable en el cas d'Aragó també, tant a Conca i Terol com a Saragossa.

Font: INE 2007. www.ine.es

Elaboració pròpia

A Conca, per exemple, quasi la meitat dels estrangers residents (18.774) són romanesos (9.079). Mentre que a la Comunitat de Madrid, el gran nombre de romanesos representa només una moderada part (17%) de contingent estranger, a Castelló, de cada deu estrangers, cinc (47,4%) és romanès, en xifres de l'any 2007.

Paral·lelament a l'augment del nombre d'aquests immigrants en certs centres urbans i poblacions litorals "tradicionals", també es pot observar una desplegament del col·lectiu romanès (Viruela 2006) . Viruela assenyala que al 2005 hi havia 34 províncies amb més de mil residents de nacionalitat romanesa, i quaranta ciutats. Aquestes xifres multiplicaven les del Padró del 2001.

Un altre data interessant que il·lustra el volum de la dispersió d'aquest col·lectiu al voltant de certes zones urbanes és el nombre creixent de comunitats autònomes i províncies on aquests representen el grup immigrant més nombrós. Mentre que al 2002 no superaven en cap comunitat el volum dels altres grups d'origen estranger, al 2007, a banda de la Comunitat de Madrid, aconseguen el primer lloc a Castella - La Manxa, a Aragó i també a La Rioja. Al 2002 tan sols eren "dominants" a la província de Castelló, i per al 2007 hi havia disset províncies on superaven en nombre qualsevol altre col·lectiu immigrant.

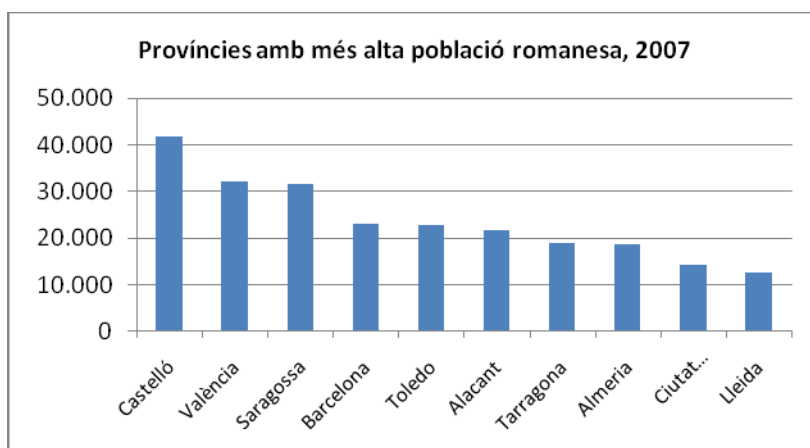
2001	2002		2003		2004		2005		2007			
E	PROVÍNCIA	%	PROVÍNCIA	%	PROVÍNCIA	%	PROVÍNCIA	%	PROVÍNCIA	%		
N	Castelló	27'25	Castelló	35'45	Castelló	41'28	Castelló	44'21	Castelló	47,45%		
C A P			Toledo	23'91	Toledo	28'86	Toledo	33'07	Toledo	39,51%		
			Terol	25'35	Terol	28'69	Terol	30'41	Terol	36,46%		
			Saragossa	19'68	Saragossa	22'39	Saragossa	26'55	Saragossa	34,71%		
			C. Reial	23'05	C. Reial	29'84	C. Reial	36'21	C. Reial	46,27%		
			Conca			Conca	26'57	Conca	36'53	Conca	48,36%	
						Guadalajara	20'30	Guadalajara	25'48	Guadalajara	34,91%	
			La Rioja				La Rioja	17'97	La Rioja	17'97	La Rioja	19,96%
							Albacete	17'02	Albacete	17'02	Albacete	20,65%
			Osca	16'98	Osca	16'98	Osca	16'98	Osca	22,68%		
			Burgos	14'70	Burgos	14'70	Burgos	14'70	Burgos	17,11%		
C. Madrid								C. Madrid	17,18%			
								Badajoz	20,48%			
								Cordova	24,50%			
								Lleida	21,75%			
Valencia	12,79%											
Huelva	22,09%											

Elaboració pròpia, a partir de Viruela 2006 i INE 2007

Com es pot apreciar a la taula, després de marcar la presència a la costa mediterrània, aconseguen establir-se fermament a les zones al voltant de Madrid i a la franja entre Madrid i Saragossa, tant a zones urbanes com rurals, i recentment es despleguen en gran nombre als territoris Sud Occidentals també. Tanmateix, com assenyala Viruela (2006), la dispersió és un moviment paral·lel amb la concentració que es pot observar pràcticament en totes les províncies que figuren a la Taula. És a dir, no només mantenen la seva posició com a col·lectiu més gran d'origen estranger, sinó que a més a més augmenten la seva proporció als totals de ciutadans estrangers. Aquest doble fenomen és degut, per una part, al tipus de migració que es desenvolupa a base de xarxes migratòries, i per una altra gràcies a la gran mobilitat interna característica del col·lectiu romanès. De fet, en termes generals, els immigrants tendeixen a canviar el lloc de residència més sovint que els de nacionalitat espanyola, especialment en les primeres etapes de l'adaptació. Viruela (2006) demostra amb xifres la gran mobilitat interprovincial dels romanesos, on les províncies amb un gran stock d'aquest col·lectiu, de fet, tendeixen a tenir un saldo negatiu, és a dir hi ha més romanesos que passen a viure a altres ciutats que aquells que s'hi estableixen. Segons aquestes estadístiques, les províncies catalanes, l'any 2004-2005, eren de saldo positiu.

CATALUNYA

Els romanesos que trien municipis catalans han presentat un creixement molt elevat als anys passats. Era i és un dels col·lectius que més dinàmicament augmenta comparat amb altres grups d'immigrants. Tot i que a les províncies catalanes abans del 2007 els romanesos no presentaven dominància entre els immigrants, podem observar que pel que fa a la concentració dels col·lectius romanesos, Barcelona província apareix a la quarta, Tarragona a la setèima i Lleida a la dècima posició entre totes les províncies de l'Estat.

Font: INE 2007. www.ine.es

Elaboració pròpia

La taula següent il·lustra la jerarquia numèrica dels col·lectius immigrants a les províncies catalanes al gener de 2007. A Lleida, la primera posició queda numèricament per sota de la segona posició a Tarragona o la setena a Barcelona. De fet els romanesos ja al 2003 aconseguien la segona posició a Tarragona i a Lleida, això sí, amb xifres molt més modestes.

BARCELONA		GIRONA		LLEIDA		TARRAGONA	
TOTAL	5.332.513	TOTAL	706.185	TOTAL	414.015	TOTAL	757.795
ESTRANGERS.	669.263	ESTRANGERS	129.183	ESTRANGERS	57.560	ESTRANGERS	116.501
Marroc	117.224	Marroc	32.326	Romania	12.519	Marroc	30.173
Equador	72.910	Romania	9.043	Marroc	11.929	Romania	18.972
Bolívia	43.834	Gàmbia	7.168	Colòmbia	2.679	Colòmbia	6.134
Colòmbia	30.016	França	7.020	Ucraïna	2.232	Argentina	4.284
Perú	27.711	Alemanya	4.453	Senegal	1.950	Equador	4.188
Xina	27.620	Argentina	4.375	Portugal	1.759	Regne Unit	4.129
Argentina	24.931	Colòmbia	3.968	Brasil	1.653	Alemanya	3.108
Romania	23.000	Bolívia	3.853	Bulgària	1.633	França	2.841
Paquistàn	22.607	Regne Unit	3.766	Equador	1.521	Xina	2.534
França	19.128	Equador	3.212	Bolívia	1.458	Bolívia	2.439
R. Dominicana	13.905	Rússia	3.025	Gàmbia	1.145	Brasil	2.432

Font: INE 2007. www.ine.es

Elaboració pròpia

Creixement dels estrangers i dels romanesos immigrants entre 2005 i 2007

CREIXEMENT 2005/07	total estrangers	romanesos
ESPANYA	21%	66%
CATALUNYA	22%	62%
Barcelona	18%	45%
Tarragona	39%	67%
Girona	29%	82%
Lleida	28%	76%

Font: INE 2007. www.ine.es

Elaboració pròpia

El creixement d'aquest col·lectiu ha estat molt gran a tot l'Estat i, de forma semblant, a Catalunya. En tan sols dos anys, a Espanya, el col·lectiu romanès ha crescut un 66%, comparat amb l'augment general de 21% dels immigrants estrangers. A la mateixa data, a Catalunya, l'augment dels estrangers era un pel més alt (22%), tanmateix el nombre de romanesos ha crescut una mica menys (62%) que el nivell estatal, però encara així podem parlar d'una espectacular diferència entre el creixement dels totals estrangers i dels romanesos. Sabem per les dades avançades per l'INE, que aquest creixement s'ha moderat durant l'any 2007, però tot i així, l'augment del col·lectiu romanès ha representat més del doble de l'augment de tots els immigrants a Espanya.

MUNICIPI DE CATALUNYA

Al gener 2007 a Catalunya vivien 63.534 ciutadans romanesos. La major part a Barcelona. Pel que fa la seva proporció dins del col·lectiu estranger, Lleida mostra la xifra més alta, i és l'única província catalana on els romanesos representen el grup estranger més significatiu de tots. Barcelona mostra la proporció més baixa en aquest sentit, malgrat el nombre més alt entre les quatre províncies.

	Romanesos	Romanesos /estrangers
BARCELONA	23.000	3,44%
TARRAGONA	18.972	16,28%
LLEIDA	12.519	21,75%
GIRONA	9.043	7,00%

Els col·lectius més grans es concentren a les capitals provincials de Barcelona (4.673) i de Lleida (3.299). A Tarragona, Reus (2.538) relega la capital (1.864) al segon lloc. A Girona passa el mateix amb Lloret de Mar (1.200). De fet Girona ciutat (1.053) ocupa l'onzè lloc entre les ciutats catalanes avançada per diverses ciutats barcelonines. En diversos municipis la proporció de romanesos dins del *stock* estranger supera el 10%. Crida l'atenció el municipi de La Sènia on més del 80% dels estrangers i quasi el 17% de tota la població pertanyen a aquest col·lectiu. Als 946 municipis de Catalunya, els romanesos representen el principal grup d'estrangers en aproximadament 200 municipis.

Nombre de romanesos en municipis catalans i el seu pes dins de la població estrangera corresponent

Ciutats catalanes amb més de 1000 habitants romanesos, 2007		
Barcelona	4.673	1,90%
Lleida	3.299	17,03%
Reus	2.538	14,50%
Tarragona	1.864	10,03%
Sabadell	1.506	7,14%
Castelldefels	1.258	10,45%
Hospitalet de Llobregat (L')	1.228	2,45%
Lloret de Mar	1.200	9,37%
Vilanova i la Geltrú	1.109	14,79%
Tortosa	1.083	16,79%
Girona	1.053	6,46%
Sènia (La)	1.035	82,47%
Sant Carles de la Ràpita	1.003	39,74%

Font: INE 2007. www.ine.es

Elaboració pròpia

El cas de La Sènia (Montsià) i de Sant Carles de la Ràpita és ben coneguda de la premsa, perquè el romanesos no només són visibles al carrer, sinó també representen (2008) el 21,22% dels vots del cens electoral.³ Hi ha aproximadament seixanta municipis, la majoria a Tarragona i a Lleida, que compta amb una població de romanesos que supera el 60% de tota la població estrangera. El promig d'habitants d'aquests municipis és de 819, és a dir, es tracta de pobles molt petits que fins fa poc no havien rebut massa població immigrant. De fet, el 35% dels immigrants romanesos viuen en municipis amb menys de deu mil habitants, i només el 28% en grans ciutats de més de cent mil habitants. A més, els municipis on apareixen els romanesos en una alta proporció tendeixen a ser indrets amb molt poca tradició d'acolliment d'estrangers.

VALLÈS OCCIDENTAL

Als 23 municipis del Vallès Occidental estan empadronats uns 3.683 ciutadans romanesos (2007). Aquesta xifra representa tan sols el 5,6% de tota la població romanesa de Catalunya (65.534) i el 16% de la província de Barcelona (23.000). El 42% dels romanesos viuen en ciutats més grans de cent mil

³ Veure per exemple: "Els vots de Transilvània" de l'*Avui* 11/03/2007 o "El 'vot romanès' pot condicionar les alcaldies de nou municipis de Girona" del *diaridegirona.cat* 29/07/2007

habitants, 24% en municipis entre cinquanta mil i cent mil habitants, 23% en municipis entre deu i cinquanta mil, i només l'11% viu en municipis de menys de deu mil habitants.

El 2007 Sabadell, amb 1.506 romanesos, era el número 5 en la llista de municipis catalans, i Terrassa, amb 640 persones romaneses, era el número 22. Tan sols a la ciutat de Barcelona (4.673) es poden trobar més romanesos que al Vallès Occidental en total, i els municipis que toquen amb la capital li afegeixen uns 3.000 persones més.

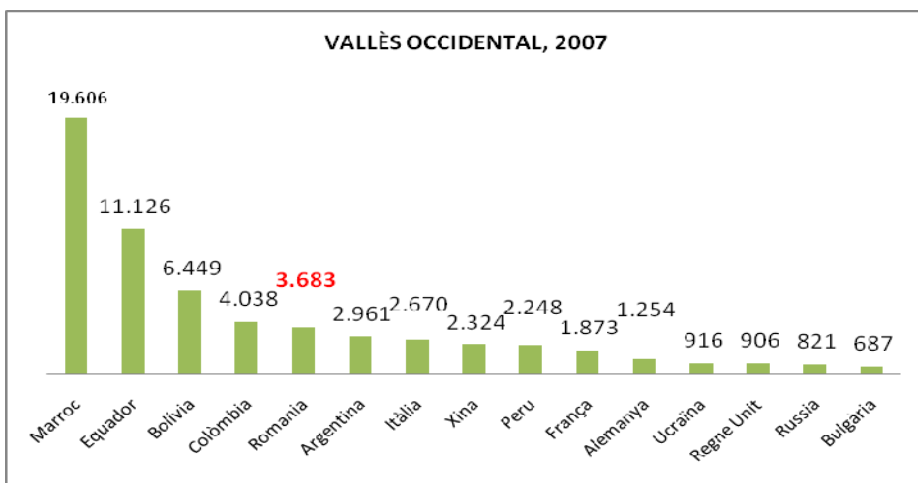
Població romana als municipis del Vallès Occidental

	Població	Estrangers	Romanesos	Proporció Estrangers/Romanesos
Sabadell	201.712	21.107	1.506	7,1%
Terrassa	202.136	24.282	640	2,6%
Ripollet	35.661	3.434	350	10,2%
Cerdanyola dV	57.758	5.031	347	6,9%
Sant Quirze dV	17.819	693	106	15,3%
Rubí	70.494	8.724	105	1,2%
Polinyà	7.105	425	102	24,0%
V. Occidental	845.942	8.3790	3.683	4,4%

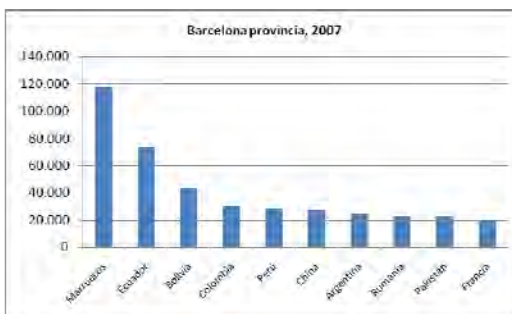
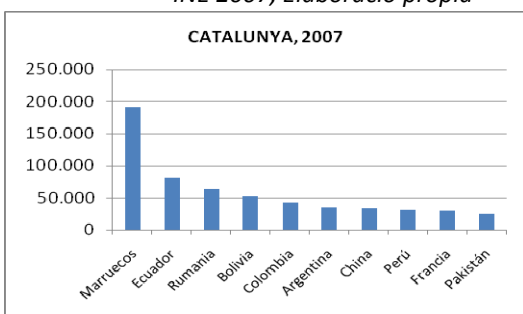
2007 INE

Elaboració pròpia

Tanmateix, a la Taula següent podem observar que els municipis que són objecte d'aquesta recerca estan situats entre els indrets amb més alta presència d'aquest col·lectiu. A més la seva proporció dins de la població estrangera és més alta que el promig del Vallès Occidental (4,4%), de Barcelona província (3,44%) i fins i tot de Catalunya (6,53%). Sabadell, Ripollet i Cerdanyola recull el 60% del romanesos del Vallès Occidental, i d'alguna manera també representa les diferències dels indrets (mida, composició, etc.) on viuen dins del Vallès.

*Taula
INE 2007, Elaboració pròpia*

El que podem observar a les Taules anteriors és que la composició de la població estrangera del Vallès Occidental reflecteix la composició de la població estrangera a Catalunya, amb una "pitjor" posició per als romanesos. A Catalunya els romanesos es troben al tercer lloc, mentre a la província els romanesos ocupen la vuitena posició.

Hem de destacar, però, no tant el volum d'aquest conjunt de persones, sinó el gran i ràpid increment que han experimentat en aquests municipis. L'increment de la immigració procedent de la Unió Europea a l'Estat espanyol entre 2001 i 2006 constitueix només la tercera part de la immigració europea total. En tan sols cinc anys (2001-2006) el nombre de immigrants de l'Europa Central i de l'Est a la comarca del Vallès Occidental s'ha multiplicat.

Volum dels col·lectius immigrants als municipis estudiats

Sabadell		Cerdanyola del Vallès		Ripollet	
Bolívia	3.476	Marroc	462	Marroc	550
Marroc	3.089	Colòmbia	368	Equador	402
Equador	2.908	Romania	347	Romania	350
Romania	1.506	Itàlia	302	Colòmbia	202
Colòmbia	790	Equador	300	Bolívia	125

*Font: INE 2007 gener
Elaboració pròpia*

Cerdanyola del Vallès, segons l'INE 2007 compta amb 347 ciutadans romanesos entre la seva població (472 al desembre 2007), proporcionalment més baix (6,9% dels estrangers). Després dels marroquins i colombians, els romanesos ocupen el tercer lloc pel que fa al nombre d'immigrants. Aquí el creixement de la població ha estat gradual des de finals dels noranta, amb un notable salt durant el 2002 i 2003. Tanmateix aquest col·lectiu comparteix una característica especial que no es trobava als altres dos municipis. Hi ha força persones vinculades a la Universitat Autònoma com a docents o estudiants, i el col·lectiu compta amb una associació ètnica que –a un nivell molt limitat– serveix com a plataforma aglutinadora del col·lectiu i els dona visibilitat oficial també. Segons els serveis socials de l'Ajuntament, hi havia famílies gitanes romaneses que s'empadronaven al municipi, i també hem pogut comprovar que hi ha algunes persones romaneses d'ètnia alemanya i hongaresa.

Ripollet té la població romana (350 al 2007; 512 al gener, 2008) proporcionalment més grossa (10,2% dels estrangers) d'aquests tres municipis seleccionats i també en té el creixement més dinàmic. Els romanesos representen aproximadament la desena part dels estrangers empadronats, mentre a l'any 2004 no arribaven ni tan sols al 5%. A continuació dels empadronats marroquins i equatorians, el romanesos estan al tercer lloc del llistat de col·lectius estrangers més nombrosos del municipi.

De fet, Ripollet, fins el 2003 només tenia tres romanesos empadronats. És al 2003 quan de forma massiva apareixen treballadors d'aquell país d'origen. Primer 65, després altres 65, després 111 més. L'any 2007 també registra un augment important, dels 358 (gener 2007, dada de l'Ajuntament) als 512 (gener 2008, dada de l'Ajuntament). Aquest fenomen s'explica per diversos factors. Primer, una empresa de la indústria metal·lúrgica que opera al municipi va començar a aprofitar els convenis intergovernamentals i reclutar molts treballadors a l'origen. Tot i que els hi empadronaven, és probable que molts no s'hagin esborrat del padró després que acabés el contracte. Una altra empresa, dirigida per un ciutadà romanès també atreïa treballadors del mateix origen. El treball de camp també confirmava que, degut a la xarxa social, han arribat noves persones romaneses sense coneixement previ del municipi o les oportunitats locals de treball. Les dades del padró demostren que una part del creixement està relacionada amb reagrupacions familiar. Intuïm que el creixement inicial és principalment degut a l'arribada de treballadors sense família, mentre l'augment dels últims anys mostra una tendència al reagrupaments. El creixent nombre de dones i de menors reforça aquest argument.

Sabadell, capital de la comarca, té uns 1.506 residents romanesos, un nombre absolut significatiu amb una diversitat socio-laboral i ètnica interna considerable que, però, significa només el 7,1% de tots els immigrants del municipi. Aquí els bolivians, marroquins i equatorians superen en nombre els ciutadans romanesos. El 2004 fou el primer any que aparegueren romanesos en l'estadística de l'INE, i no sabem més del desenvolupament del col·lectiu romanès en aquest municipi. Al 2004 ja hi apareixia representat amb 794 persones, que aleshores ocupava el tercer lloc després dels equatorians i els marroquins. Des de llavors tenen un creixement promig anual de 24%, molt més dinàmic que altres col·lectius (excepte el dels bolivians dels últims dos anys). En qualsevol cas, Sabadell és una ciutat gran atípica de Catalunya que malgrat la seva mida i força econòmica no ha atret tants immigrants com altres municipis del mateix volum.

Sabadell tradicionalment era una ciutat d'indústria lleugera, tanmateix els sectors que més feina ofereixen als nouvinguts són la construcció i els serveis. A causa del fet que Sabadell és una gran ciutat,

hi ha una diversitat més alta dintre del col·lectiu romanès. Mentre una part viu dispersa en barris molt diversos, hi ha una certa concentració en els barris de l'extrem sud i extrem nord de la ciutat, i també en un barri geogràficament separat del cos urbà, Torre Romeu. A Sabadell hem pogut identificar famílies gitanes romaneses, però no d'altres ètnies, cosa que no confirma, ni molt menys, la seva inexistència.

4, Què fan? Treball, tipus de feina

Segons les dades de l'INE, els romanesos tendeixen a treballar en la construcció (27,1%), l'agricultura (15%) i la indústria (14,1). Hi ha diversos problemes amb aquesta dada. En primer lloc, l'últim cens de poblacions i habitatges es va publicar al 2001 i des de llavors la població s'ha incrementat en nombre i s'ha escampat a tots els territoris de la Península. Segon, l'estadística es va fer a partir dels treballs regulats, mentre que sabem que la majoria de l'activitat laboral dels romanesos no s'ha desenvolupat amb plena legalitat. Tercer, amb l'actual crisi, relacionada especialment amb la construcció, segurament l'estructura dels sectors d'activitats ha canviat o canviarà en breu. En qualsevol cas, el sector de la construcció ha absorbit durant molts anys, sense dubte, la mà d'obra immigrada (Pajares 2006). El treball de camp també confirma aquestes dedicacions. Les dones en canvi, troben feina principalment al servei domèstic, a l'hostaleria i al comerç.

Principals sectors d'activitat de diversos col·lectius d'immigrants al 2001 (%)

	Agricultura	Construcció	Hostaleria	Llar	Indústria	Comerç	Efectius
Marroquins	26'0	24'7	8'6	5'7	13'4	10'8	119.517
Equatorians	15'0	18'1	9'3	23'6	9'6	8'5	134.133
Romanesos	15'0	27'1	8'5	12'8	14'1	8'0	35.636
Búlgars	16'2	23'1	11'5	12'0	12'4	8'4	14.918
Xinesos	4'1	10'7	37'1	7'2	11'0	17'4	14.876
Tots els estrangers	11'4	17'2	12'8	12'7	11'6	11'1	763.324

Font: INE, *Censo de Población y Viviendas 2001*, <<http://www.ine.es>>
Elaboració per Viruela 2006: 15

A Catalunya, segons confirma Viruela (2006:17) el 21,6% d'aquest col·lectiu treballa en la construcció, mentre que el 20,7% ho fa a la indústria manufacturera.

La xarxa social és extremadament important en la cerca de feina. Moltes vegades aquesta xarxa dirigeix la mà d'obra cap a empresaris compatriotes, sobretot al sector de la construcció (Constantinescu, 2003); en altres casos, a l'empresa on ja hi ha romanesos empleats. En tot cas, la confiança és un aspecte clau. És clar, però, que amb la reducció de les xarxes d'ajuda als familiars nuclears i amb el temps passat al país de destinació, la dependència de les relacions personals amb els compatriotes es redueix, i augmenta l'ús d'organismes i serveis públics especialitzats (INEM, Ajuntaments, Empreses de contractació temporal, etc.). Bleahu (2004) a partir del seu treball de camp identifica altres formes de

cerca de treball: Els periòdics i l'internet, grups religiosos (aquests últims són una forma de xarxa d'ajut), relacions espontànies amb gent espanyola, i també l'entrada a estructures informals de tipus "màfia".

Un aspecte molt rellevant que es revelava àmpliament al treball de camp, i que altres estudis també confirmen, és l'alt nivell de formació i qualificació dels romanesos. En termes generals el caràcter limitat dels llocs de treball que requereix alta preparació fa que una gran proporció dels adults romanesos constitueixin un "contingent" de mà d'obra sobrequalificada. Peixot (2002:64), respecte dels immigrants romanesos a Portugal, denomina aquest fenomen com a *brain waist*. El fenomen també és conegut entre els immigrants d'altres països de l'antic bloc socialista. Aquesta manca de correspondència entre formació i feina té, paradoxalment, la seva contrapart en la frustració que molts romanesos senten perquè el seu nivell d'instrucció és superior al de les condicions materials de vida al país d'origen.

Més enllà de la bona formació, els romanesos han pogut crear una imatge positiva d'ells mateixos en els empresaris i, en general, en la societat espanyola, factor que en diverses situacions els pot posicionar millor que altres immigrants. Segons Viruela (2006) les qualitats més valorades pels empresaris són: la seriositat, eficàcia, responsabilitat, "ganes de treballar", ràpida adaptació, bon domini de la llengua castellana. Com ens mostren els casos de l'etnografia en l'entorn català, en alguns casos fins i tot dominen el català. La confiança és fonamental principalment en el cas de les dones que treballen en formes diverses del servei domèstic. Paradoxalment, la bona fama dels treballadors romanesos contrasta amb la fama que els associa amb el crim organitzat, amb comportaments incívics, amb la prostitució o directament amb la minoria gitana de procedència romana, que per la seva part arrossega totes les connotacions negatives que els gitanos espanyols generen en la població espanyola.

5, Migració Familiar

Com he esmentat abans, una part important de la immigració romana és migració en família, o bé reagrupació relativament ràpida de famílies nuclears. Per a detallar més aquests conceptes Suárez i Crespo (2007:250-254) ofereixen una tipologia a partir d'un treball de camp etnogràfic realitzat a diverses ciutats espanyoles. Les tipologies fan un pont entre els models migratoris més individuals i el netament familiars. Primer, la categoria "netament individual" conté els projectes individuals quan els joves, en una gran majoria varons, prenen la decisió sols, i només després la comuniquen als altres membres de la família. Segon, en els casos "aparentment individuals" la influència de la família extensa és determinant en la decisió, perquè els beneficis repercutiran en el grup familiar. Aquesta tipologia és més característica a les dones romaneses i solen significar una escapada de situacions difícils econòmic, personals o de parella. Tercer, el model "aparentment familiar" comença com una empresa familiar però durant el procés s'individualitza per causa o com a alternativa de la separació o divorci. Finalment, la categoria "netament familiar" es refereix a casos on la finalitat primordial del procés és la reagrupació familiar. La gradualitat és un aspecte clau d'aquests processos. Molt sovint la reagrupació s'esdevé amb escalons, per exemple començant amb la parella, després amb el nen més petit i així paulatinament. En aquest sentit, Suárez i Crespo es refereixen també a les "cadena migratòries de cura" especialment femenina que inclouen àvies, germanes solteres o filles majors per a ajudar els progenitor en la conciliació de la vida laboral i familiar.

Ara bé. En els últims anys la immigració a Espanya s'ha tornat dominantment familiar no només en el cas dels romanesos, sinó també en termes generals. Tanmateix, mentre hi ha grups immigrants (per exemple els russos, i d'alguns països llatinoamericans) que es representen amb una presència alta de dones que actuen com a pioneres de les cadenes i xarxes migratòries, entre els romanesos no és el cas.

Tant a nivell estatal com a nivell de Catalunya hi ha un 10% menys de dones que d'homes romanesos. Aquesta diferència, curiosament, és inversa entre la franja d'edat que s'estén entre els 15 i 24 anys. Probablement aquesta franja d'edat en una societat amb tendència a la ideologia patriarcal significa una certa llibertat per a les dones que més endavant hauran d'acomplir el seu rol reproductor. L'altre franja d'edat on el nombre de dones supera el nombre d'homes romanesos immigrants és a partir dels 60 anys. En aquest cas, però, el volum és insignificant (1% de totes les dones). Aquestes dones no venen a buscar feina, suposadament, sinó més aviat a substituir i alleujar els pares de les múltiples obligacions laborals i familiars, i sovint no s'empadronen perquè no consideren definitiva la seva migració (Serban i Mihai 2008:44). Cal destacar, tanmateix, que el treball de camp indica que l'emigració de dones que tenen fills no està vista tan negativament com pensaríem. Ans al contrari, moltes dones ens explicaven que hi ha un cert recolzament social si la migració té com a objectiu millorar les condicions econòmiques de la família. Al 2005 la diferència entre dones i homes a Catalunya era del 18% (quasi el doble) i la diferència en la franja d'edat 15-24 era adversa i aproximadament la mateixa proporció que el 2007. En aquest sentit, doncs, no hi havia diferència. El 2002, la diferència es va fer més àmplia: hi havia un 40% menys de dones i aquesta diferència es mantenia en totes les edats per sota dels 55 anys. Les xifres, llavors indiquen una clara tendència cap a un equilibri entre homes i dones.

Un fenomen que cal mencionar perquè està relacionat amb el caràcter familiar de la immigració romanesa, és que en termes absoluts el nombre de menors ha crescut, i això també s'ha fet visible en la seva proporció respecte a la població romanesa total. L'augment no sembla ser gaire ràpid però sí contundent. Mentre el 2000 l'11% dels romanesos pertanyia a la franja d'edat entre 0 i 14 anys, per al 2007 aquest percentatge havia augmentat al 14 per cent.

**Creixement del nombre i de la proporció de menors
en la població romanesa**

		nombre de nens	% nens/ població total
2000	0-4 anys	19	3%
	5-14 anys	48	8%
2002	0-4 anys	295	5%
	5-14 anys	476	7%
2005	0-4 anys	2.000	5%
	5-14 anys	3.296	8%
2007	0-4 anys	3.455	5%
	5-14 anys	5.822	9%

Font: INE estadístiques

Elaboració pròpia

És possible que aquest augment no reflecteixi el volum real, perquè tal com assenyalen Serban i Mihai (2008:42) la migració dels nens segueix una dinàmica circular. Sovint, els nens es mouen entre el país d'origen i el de destinació.

	Romanesos nascuts		Proporció	Romanesos empadronats
	a Espanya	a Romania		
2003	2.569	134.188	2%	137.347
2005	8.654	307.986	3%	317.366
2007	19.507	506.720	4%	527.019

Font: INE, elaboració pròpia

Les dades de l'INE ens permeten veure un altre element important de la presència de famílies romaneses a Espanya: el creixent nombre de romanesos nascuts en municipis espanyols. És cert que aquestes xifres no reflecteix els menors de parelles mixtes, els quals probablement tindran nacionalitat espanyola (les autoritats espanyoles no permeten tenir doble nacionalitat, tret d'algunes excepcions). Tampoc no són pas visibles aquí aquells nens que neixen a Romania o en un altre país europeu durant el procés migratori, mentre els pares ja són residents legals o il·legals a Espanya. Tanmateix les dades ens informen d'un creixement constant. Abans del 2003 el nivell d'agregació és tan alt que no podem treure informació útil al respecte. A partir del 2003, però, el creixement és un u per cent biennal en la proporció de la població romanesa empadronada. És a dir, al 2007 un 4% de tota la població romanesa empadronada a municipis espanyols era nascuda a l'Estat espanyol.

Quan parlem de **menors romanesos** a Espanya, ens referim a diverses categories.

- La categoria més grossa inclou tots aquests menors que nasqueren a Romania i van migrar a Espanya amb el pares romanesos, que s'havien casat a Romania. Quasi tots els casos de l'etnografia pertanyen a aquesta categoria.
- Els que nasqueren en un país europeu durant un procés migratori de la família però tenen la nacionalitat romana. És bastant típic entre les famílies Roma (gitanes) on la mobilitat entre països europeus és més alt i la taxa de naixement és més elevada que el promig romanès. L'etnografia recollia només un cas d'aquesta categoria, una noia Roma.
- Els que són fills de parelles mixtes, amb la mare romana o el pare romanès. L'etnografia s'ha centrat en un cas d'aquests. Segons diversos investigadors que treballen amb persones d'Europa central i de l'Est, és més habitual entre les dones contreure matrimoni mixt que entre els homes.
- Aquells menors que nasqueren a Romania i van migrar a Espanya no acompanyats. A l'agost 2006 entrà en vigor un acord entre Romania i Espanya sobre la cooperació a l'àmbit de protecció de menors d'edat no acompanyats, la seva repatriació i la lluita contra l'explotació. A la nostra etnografia no tenim cap cas d'aquesta tipologia.
- Finalment podem comentar el cas dels menors romanesos adoptats internacionalment per pares espanyols. El grau d'adopcions d'aquest origen en termes globals no ha arribat al d'altres països però entre els anys 1999 i 2001 estava entre els orígens preferits d'adopció. (MTAS 2005) Tot i que tenim un cas d'aquesta categoria, no el considerem rellevant en aquest informe. Com a curiositat es pot comentar que un noi romanès observat després de haver visitat la seva mare junt amb la seva germana a Cerdanyola, va ser adoptat formalment pel segon marit de la mare, de nacionalitat espanyola, fent així més fàcil el procés legal de la reagrupació familiar. Aquest cas, doncs, és una barreja de la primera i la quarta categoria.

7, Trajectòries de famílies – etnografies

Per tal d'il·lustrar la gran diversitat de les trajectòries migratòries de les famílies romaneses que actualment es troben als tres municipis seleccionats, a continuació oferim una descripció breu de nou casos seleccionats. Els nou casos demostraran una variabilitat en diversos aspectes, però el que volem destacar especialment és el rol dels menors dins del projecte migratori familiar. Mirant des d'aquesta dimensió hem triat casos migratoris diversos on:

- l'estat actual del procés migratori respecte dels menors és diferent.
- es tracta d'un sol fill/a o de més d'un.
- els fills, si n'hi ha més d'un, segueixen el mateix projecte migratori o projectes ben diferents (segons edat, segons sexe, segons voluntat, etc.).
- els menors es troben actualment a Romania o a Espanya, o bé en una migració circular.
- la reagrupació familiar implica només els membres de la família nuclear o també altres persones.
- la reagrupació esdevé en un sol pas, o amb passos seguits.

- es planifica la tornada i la “reintegració” del menor al seu entorn original o es planifica únicament la integració al nou entorn; o bé s’evita fer una planificació.
- les projeccions futures dels pares o dels fills coincideixen o difereixen.
- es planteja el futur acadèmic dels fills o no.
- els nivells i formes d’integració social i laboral/escolar difereixen.

A continuació, doncs, descrivim els casos seleccionats. El fil conductor de les descripcions és el següent:

- condicions de vida a l’origen (lloc geogràfic, família, treball, habitatge).
- origen de la emigració (raons, antecedents, xarxa).
- procés migratori (membres de la família involucrats, condicions de viatge, d’arribada).
- condicions i canvis a la destinació (habitatge, treball, xarxa social, reagrupació familiar).
- rol dels menors (durant el procés i després de la reagrupació, escola, futur).

1. Lambert; Crista i el seu fill, Anton.

En Lambert (37) i la Crista (34) són d’un poble petit a 80 km de la capital romanesa. La seva vida econòmica era molt justa, els ingressos eren suficients només per mantenir el pis i comprar menjar. En Lambert treballava de miner i de soldador. Després de vuit anys en la mateixa empresa cobrava al voltant de 250 euros, fent moltes hores extres. La Crista feia de dependent, sense contracte legal i el seu sou no superava els 100 euros malgrat les llargues hores de feina. Ella volia ser mestra, però després del primer fracàs en la selectivitat no ho va tornar a intentar.

L’Anton, el seu fill, que ara té 10 anys, tenia 4 anys i mig quant el pare va marxar cap a Espanya, però de fet, des dels vuit mesos passava més temps amb l’àvia que no amb els pares.

En Lambert tenia molts coneguts i amics que havien sortit de Romania a treballar, però ell només feia curts viatges a Hongria per a realitzar petits negocis. Va ser pioner en la seva família quant al 2002 va obtenir un contracte laboral a Catalunya a través del Ministeri de Treball romanès. Va fer el viatge amb autocar, junt amb altres treballadors contractats en altres CCAA. Va arribar a Cerdanyola de Vallès i l’empresa, de la indústria metal·lúrgica, li va facilitar un pis compartit amb sis altres companys romanesos. Amb moltes hores extres, en Lambert començava guanyar molt diners, però després de 13 mesos el contracte caducà i va haver de tornar a Romania a esperar que el tornessin a cridar. Al cap de poc temps, va obtenir un contracte amb la mateixa empresa. Des de llavors viu a Ripollet, treballant en l’empresa.

Un dels germans d’en Lambert intentava venir i trobar feina, però no tenia sort. Crista, la dona d’en Lambert, visitava més d’un cop el seu marit, i finalment fa un any van decidir que ella també s’hi quedés i el fill esperés a Romania amb els avis. A Crista li costava la recerca de treball, però insistia, i mentrestant feia un curs de castellà per poder comunicar-se bé. Finalment, la van cridar d’una empresa d’espejament d’aus per a la jornada nocturna. *“Es un trabajo fuerte, se dice, para una mujer, pero yo soy allí. Y ahora otra sala, donde se prepara butifarra ..., sí? Mejor. Jajaja.”*

Quasi cada dia truquen el fill i els avis i participen activament en l'educació de l'Anton. També fan remeses cada més, entre 500 i 1000 euros. A més, ell ha passat totes les vacances a Romania i pensen continuar amb aquest viatge cada any.

En Lambert i la Crista fan una interpretació molt diversa del present i projecten futurs diferents. En Lambert té clar que ha vingut per acumular diners, però no vol quedar-s'hi. *“Claro, volver un día, me voy pa' mi país. No sé cuánto tiempo me espero aquí. Cuando tenemos faena sí, cuando no tiene faena España, cojo el primer avión y me voy [...]”* Els dos troben que els espanyols són molt amables i fan fàcil la integració. *“El español tiene un calor así de corazón, hablar con él. Hola-Hola y no te pregunta más, y ya está. No le interesa tu vida. Bien, bien. Hay respeto con la persona, aquí. Mucha civilización.”*

Al Lambert li costa expressar-se en castellà, però tampoc no s'esforça. En canvi, la Crista parla molt bé i vol aprendre una mica el català per poder ajudar el seu fill, en un futur pròxim.

L'Anton probablement vindrà a l'agost i tot just començarà l'escola aquí. Tot i que tenen poca informació sobre el funcionament de l'escola, tenen por que el nivell d'ensenyament català siga més baix que el romanès. Saben que aquí els alumnes progressen molt lentament i juguen massa. A més pensen que serà molt difícil aprendre dos idiomes i seguir el ritme del grup. La Crista confia en el seu fill, l'Anton destaca que si no li agrada, se'n va amb el primer avió cap a Romania.

Mentre el pare vol que el fill sigui miner o camioner, la mare hi té una perspectiva més àmplia: *“Como que yo no pude... por eso quiero para mi hijo que vaya a la universidad”*.

2. Mihai, Mariuca, Dorian i la seva filla, Maricica.

La família és de Craiova, la cinquena ciutat més gran de Romania, a 230km a l'oest de Bucarest. El pare, Dorian (36) durant molts anys guanyava molt diners de forma il·legal, i la família de la dona, Mariuca (37) també era entre aquelles que vivien molt millor que el promig romanès. Mihai (62), l'avi matern té estudis superior, i en Dorian també, tot i que cap dels dos els ha acabat. La Mariuca té el batxillerat.

“Sales cuando la situación económica te empuja” resumeix Dorian les seves raons més destacades per a la migració. Ja l'havien plantejada abans però al 2002 la situació ja era crítica perquè l'empresa familiar va fer fallida. El primer que buscà camins fou el germà de la Mariuca, al 2001. Al 2002 el segueixen a Espanya, deixant la seva única filla, Maricica, sota la cura dels avis materns.

El germà es va casar amb una noia espanyola. Gràcies a moltes situacions favorables i a persones hospitalàries en Dorian i la Mariuca van sortir ràpidament de la il·legalitat i la pobresa, això sí, treballant sempre jornades llargues i caps de setmana, combinant dedicació diversa. Llogaven habitacions, després un pis sencer compartit amb altres i finalment, al moment de la reunificació, van comprar un pis.

Al 2003 l'avi matern va decidir viatjar a Espanya per a esbrinar si els avis també podrien seguir la cadena migratòria. Al 2004 l'avi, després d'una tornada, se'n ve a Cerdanyola definitivament. Al mateix any la filla, Maricica i l'àvia també hi arriben per instal·lar-se a Espanya.

Abans de la reunificació hi havia molta comunicació entre els d'Espanya i aquells que s'hi quedaven a Romania. Sobretot a través de les trucades telefòniques diàries. La parella *“nunca decía la verdad cuando llamábamos. Que nos lo pasábamos mal. No, que estamos bien”*. A part, quan era possible

enviaven diners a Romania, però no sempre era així. La interpretació que fan de la migració és unànime entre els adults: *“Tienes que ser infeliz para después poder ser feliz”*. Els pares patien molt per la separació però estaven convençuts que era necessària. *“Me repiento porque no he podido estar dos años con la niña [...] pero tampoco le podía dar en Romania, lo que tiene ahora.”* En termes generals, consideren que la seva trajectòria migratòria ha acabat amb èxit, i no troben raons per tornar a Romania de forma constant. A banda de tenir feines fixes, parlen molt bé espanyol i tenen una xarxa social amb gent espanyola bastant àmplia. Es podria dir que viuen una vida plenament integrada en la societat catalana. Entre ells parlen en romanès, però la Maricica s'expressa amb més facilitat en castellà o en català.

La filla, Maricica, en arribar a Ripollet va començar els estudis en una escola de monges perquè els pares en certa mesura desconfien de l'escola pública catalana. La seva integració al grup d'iguals era bastant conflictiva i fins i tot era víctima d'una procés de bullying menor. La Maricica, reconeixent el seu fracàs social, concentra la seva energia als estudis, és una dels millors del grup, però sovint es queixa que aquí no té cap amiga. Els pares l'animen amb l'argument que el més important és treure bones notes i tirar endavant cap a la universitat. Per això, la Maricica té un professor particular romanès de reforç que li ensenya tant el currículum català com el romanès considerant que aquest últim és millor que l'anterior.

3, Cosmin, la seva germana: Polina i la filla d'aquesta: Costela

La família és d'un poble de trenta mil habitants al Sud-Est de Romania, a 67 quilòmetres de Bucarest i a la vora del Danubi que marca la frontera entre Romania i Bulgària. El riu va jugar un paper important en el projecte migratori. La Polina i la seva família vivien en unes condicions molt difícils, compartint set persones una sola habitació de lloguer. El marit tenia treball però cobrava molt poc com per a sostenir una família nombrosa. En Cosmin, germà de la Polina, també tenia dificultats sèries. Al 2002 la inundació provocada pel Danubi va fer que molta gent es quedara sense sostre.

Així doncs els dos germans destaquen que l'única raó per la seva migració és la necessitat econòmica, perquè *“¿...estamos allí sentados en la habitación para toda la vida? No queríamos morir allí.”* El primer de la família que sortí va ser el marit de la Polina. Li va costar 1000 euros aconseguir, de forma mig il·legal, un contracte de soldador mitjançant una agència privada romanesa. Passà mig any a Espanya treballant i després tornà a Romania, per tornar un any i mig després un altre cop a Espanya. Aquest segon viatge fou el definitiu i començà els tràmits per a convidar formalment a la seva dona i els fills. Finalment al 2004 la Polina, i la filla petita Costela venen a Catalunya i el fill i la filla més grans es queden amb els avis per a poder acabar els estudis. Els curts viatges que realitzen els pares a Romania, i els fills a Espanya, pertanyen a un procés migratori que està lluny d'ésser acabat. En Cosmin segueix la seva germana al 2008, perquè la seva situació econòmica és crítica. Gràcies al fet que, després de molts mesos, ha aconseguit una feina, la seva dona i la seva filla més gran també ha pogut vindre, cap al setembre, malgrat la crisi econòmico-laboral a Espanya. Els altres dos fills més grans de moment s'hi queden a Romania.

El pioner de la cadena migratòria, el marit de la Polina té feina en la mateixa empresa que fa quatre anys. Si fa moltes hores extres, això el compensa i pot mantenir la seva família. Fa poc van comprar un pis i l'hipoteca els hi treu més de la meitat del sou. La Polina ha tingut permís de feina, però no ha tingut

sort i fa poc li ha caducat sense poder aprofitar-lo. En Cosmin, després de patir quasi mig any per no poder treballar, finalment va aconseguir que l'empresa del seu cunyat li faci els tràmits pel permís. Ara la seva dona tampoc no té treball. La Polina i el Cosmin són persones obertes i tenen molts coneguts pel poble, però desconfien molt dels seus compatriotes i no tenen una xarxa social aprofitable. Els dos fan un esforç per a parlar bé el castellà. Les dues nenes petites van a l'escola. La Costela té molts amics i li agrada el cole, la filla de Cosmin tot just ha començat.

Malgrat tot, la Polina no vol instal·lar-se a Catalunya, però ho accepta si no hi ha un altre remei: *“Me da igual cuando (volvemos), pero no me gustaría morir aquí.... Si no se cambian las cosas, quiero que para venir los niños, los dos, aquí, y para vivimos aquí para siempre.”* Tenen molt bona opinió de la societat espanyola i consideren que els fan molt fàcil la integració. L'única cosa que li genera desconfiança és el sistema educatiu català, que introdueix els coneixements de forma més graduada i aplica una pedagogia més comprensiva que el sistema romanès. *“Y el cole de los niños no me gusta... Todo me gusta sin cole”.* És precisament per això que vol que els fills grans acabin els estudis a universitats romaneses. *“Yo necesito sufrir por ellos y por su papá para que sigan adelante ellos. Para pagamos los estudios para vivir ellos un poco más bien.”*

4. Norma, el marit, una filla i un fill

La família de la Norma és de Romania del Sud. El marit tenia feina en una empresa minera amb un bon sou, mentre la dona estava aturada pel tancament de la fàbrica on treballava abans. La seva situació econòmica no era asfixiant, ans al contrari, però volien gaudir més de la vida, viure de forma més digna.

Al 2002, el marit va aconseguir un contracte a Espanya mitjançant el Ministeri de Treball romanès sense cap intermediari, i per tant sense pagar ningú. Al principi compartia pis amb cinc - sis companys de feina romanesos i estava molt content amb les condicions. *“Cuando cobramos las primeras veces, la primera vez 800 euros, digo: ostia mi familia puede... puede hacer muchas cosas en Rumania.”* Enviava molts diners i objectes de regal a la seva família, i a banda hi parlaven cada dia per telèfon. Després de pocs mesos la Norma el va visitar a Catalunya. Ella va fer tres estades de tres mesos abans de decidir que s'hi quedava definitivament amb el marit. Els dos fills eren ja grans i podien decidir si volien venir a Catalunya o quedar-se a Romania i acabar els estudis. Quan els fills, finalment al 2005, arriben a Catalunya, els pares lloguen un pis. Posteriorment en compren un al poble que, a poc a poc, omplen amb tots els electrodomèstics i objectes de llar necessaris. El marit canvia d'empresa per a buscar millors condicions de treball. La Norma treballa en el servei domèstic i cobra bé, amb la possibilitat que una família la contracti oficialment. Pel que fa a la seva situació econòmica, *“El nivel que tenemos ahora es un nivel muy diferente de lo que tienen muchos rumanos.”* Treballen molt, però també cobren molt diners.

La filla va integrar-se en l'escola secundària força bé i tenia molt bones notes, però va tenir problemes amb algunes companyes que li feien un assetjament. Tot i que el seu nivell acadèmic era molt bo, no feia prou esforç per avançar en català i per això no la deixaven acabar el batxillerat. Ella tornà a Romania per començar-lo allà, però al cap d'un mes va tornar aquí declarant que no volia seguir els estudis. Actualment té cura d'un bebè d'una família catalana i hi està molt contenta. Té un nuvi romanès i els pares els han ajudat a llogar un pis només per ells.

El fill tenia excel·lents notes i com a jugador de bàsquet s'ha fet molt popular al seu grup. Al primer de batxillerat, també dient que per culpa del català, va abandonar els estudis. *"A mí me ha dejado con boca abierta cuando no ha querido continuar el curso"* diu la mare, però de seguida li va aconseguir una feina amb possibilitat de tenir permís de treball i contracte. Un cop obtinguda la legalitat, el fill vol seguir els estudis però més aviat en cicles formatius.

Tots els membres de la família tenen una xarxa de relacions amb gent catalana i participen en diversos esdeveniments socials i culturals i hi comparteixen temps lliure. Tots parlen perfectament en castellà i entenen el català. El pare és un pescador aficionat, i surt sovint a pescar arreu de Catalunya. Després de tants anys de treballar ara volen gaudir la vida. *"Estuvimos en Marina d'Or una semana, en Ibiza una semana después. Tenía, como decirlo: vamos a vivir."* No es plantegen tornar a viure a Romania.

5. Martian, la seva dona, Mihaela i el seu fill, Petru

La família del Martian (39) és de Călărași, una ciutat de setanta mil habitants, a mig camí entre Bucarest (a 125 km) i la Mar Negra, a 12 quilometres de la frontera búlgara. En Martian és enginyer de construcció, i Mihaela (37) professora de formació professional amb un contracte temporal. Amb els dos sous vivien relativament bé, això sí amb unes jornades laborals molt llargues. El fill, Petru (8) passava molt temps amb l'avi i amb un oncle. En Martian ja havia provat sort a l'estranger, i havia treballat a Israel durant dos anys, sempre en la construcció.

Al 2003, en Martian va obtenir un contracte amb una empresa espanyola, mitjançant el Ministeri de Treball romanès. El primer de la cadena migratòria a Espanya, però, va ser el seu germà que porta ja set anys treballant a l'hoteleria, al País Valencià. Ell s'hi ha portat gradualment la família: la dona i els fills. En Martí també té una cosina a Madrid que ha vingut, sobretot, per a separar-se del seu marit. En Martí i la seva família no es van veure durant un any sencer, la qual cosa era dura per a tots, però especialment per al fill. Segons la mare, al nen se li va desenvolupar una malaltia crònica per l'enyorança. Al 2004 la Mihaela trucà el seu marit des de Romania i *"le he dicho, no le he preguntado (que vamos a Espanya), que piénsate que en el verano vamos a venir a Espanya."* Així doncs, la decisió de la reunificació a Espanya, va ser de la dona.

L'empresa on treballava en Martian va fer fallida, i per això s'havia de trobar una altra empresa pel seu compte. Ho va aconseguir, però amb un càrrec més baix. A Romania, ell dirigia construccions senceres, mentre aquí és només responsable de processos curts de treball. A la Mihaela li va costar trobar feina. Després de fer un curs de castellà a l'escola d'adults municipal, mig any després de la seva arribada, començà treballar de monitora en una residència de persones disminuïdes al mateix poble. En Martian vivia en un pis compartit amb molts companys de feina, però la seva dona ja va arribar a un pis llogat.

En arribar, la Mihaela estava encantada del nivell de desenvolupament del país i segueix molt contenta amb la qualitat de vida que Espanya li ofereix. Té bastants coneguts espanyols i s'ha fet amiga íntima de la mare d'un amic del seu fill. També té molts contactes amb famílies romaneses, però en general en té molta desconfiança: *"porque la envidia es superior de todo"*.

La mare tenia molt poca informació sobre l'escola, però amb l'ajuda d'uns coneguts el Petru va ser escolaritzat en 1r de primària. Malgrat les dificultats que presentaven les llengües, el noi va fer amics ja en els primers dies. Gràcies a l'Aula d'acollida la integració acadèmica del Petru va ser molt fluïda i exitosa. És bon estudiant, amb molts amics, i participa en diverses activitats extraescolars. La mare estudia molt amb ell i només per això ha après català. *"Me gusta estar encima de mi niño con los deberes y todo. No cada día pero en principio sí. ... Y la profesora del año pasado ha dicho que se ve que estoy encima de él"* El noi moltes vegades parla en castellà amb els pares.

Tot i que els pares estan contents amb la vida d'aquí, no descarten la tornada a Romania. De moment volen que el Petru acabi els estudis. Per això, en Martian no es vol comprar un pis, com fan moltes altres famílies romaneses. Tanmateix la integració social i cultural d'aquesta família és més profunda que la majoria de les famílies que han participat en aquesta recerca.

6. Miriam

La Miriam (23) és de Pitești, una ciutat de uns 170 mil habitants, a 108 quilometres a nord oest de Bucarest. Els pares, treballadors de fàbrica, van perdre la feina fa anys i ara viuen bastant malament de treballs negres. La Miriam no treballava. Al 2007 va acabar la carrera de periodista i al 2008 va decidir a seguir el seu nuvi a Espanya.

En la seva família no hi havia casos de migració. Una de les seves millors amigues viu a Bucarest, l'altra a Milà. Tanmateix la Miriam s'havia plantejat buscar feina i seguir els estudis a la capital romana. Destaca que *"no he venido para trabajar. He venido por mi novio"*. El noi, Marius (21), porta quatre anys a Catalunya amb els seus pares i la seva germana. Actualment està acabant el batxillerat i igual que la seva germana gran vol començar la universitat. Ell i la Miriam es van conèixer durant l'estiu de 2005, quan la seva família anava a estiuajar a Romania.

Tot i que la família del Marius la tracta com si fos un membre més de la família, ella busca treball i vol aconseguir alguna cosa més que una feina. *"Estoy un poco deprimida. Quiero más para mí."* Té molts plans però no sap ben bé com realitzar-los a Catalunya. *"sí, me quedo pero, eso es difícil. Tenía ilusiones con mi futuro allí, antes de conocer mi novio, en Bucarest y así... Pero ahora tengo que cambiarlo un poco, y empezar algo aquí. No sé dónde. Seguro que algo con los estudios quiero hacer algo."*

La Miriam porta poc temps aquí, però té clar que després d'aprendre castellà haurà de continuar amb el català tant pels estudis, com per una millor integració. *"Tengo que aprender catalán. Sí. Si vivo aquí."*

Ella és una de les poques persones romaneses de la recerca que critica obertament el sistema educatiu romanès. Diu que al batxillerat si no tens sort, els professors són avorrits i desmotivats. *"También en la universidad los profesores no tienen interés de aprenderte algo, sólo tu misma. También en la pública."*

7. Mitzura

La Mitzura (23) és de Buzău, una ciutat de cent trenta-quatre mil habitants a 120 km al nord est de Bucarest. Té dues germanes, una que viu a Buzău amb el seu marit, i l'altra casada i que viu amb el seu marit a Catalunya des del 2005. Els pares viuen molt humilment del sou de la mare i la paga del pare,

que és pensionista des de fa molts anys. Mitzura treballava en una botiga fent llargues jornades. *“Así cobraba, vale, suficiente dinero. Para mí es suficiente porque vivía con mis padres. Bien. Pero tenía que pagar cada año para mi estudio.”* Guanyava uns 120 euros. Estudiava Administració Pública, però no l’ha poguda acabar.

En la família, és la germana gran, Stefana, amb el seu marit, qui començà la cadena. La Stefana va arribar sense permís de feina, però a poc a poc l’ha aconseguit. Primer tenia cura d’un bebè i netejava pisos particulars. Ara treballa amb la Nissan. A més com que és llicenciada d’educació física i esportista professional, fa d’entrenadora d’un equip local de handbol. Així li queda temps per entrenar i jugar en un equip també. Mitzura ja des del principi volia seguir la seva germana, però aquesta volia primer trobar-li una feina. Quan la va tenir, li va cridar per telèfon i al 2008, Mitzura va fer el viatge. *“Yo quería mucho. Vale, en principio por dinero, por más dinero. Pero también para conocer otro país, para mirar, para mi madre me ha dicho, así: Mira, si no te va, puedes (volver), y visitas otro país para saber cómo está, para mirar mi hermana y así.”* Stefana i el seu marit han llogat un pis i així hi viuen només els tres.

La Mitzura treballa a l’emprenca de la senyora del fill de la qual Stefana n’havia tingut cura. És un treball fàcil i mecànic, però la cap li ha ofert un possible avenç quan la Mitzura sàpiga parlar castellà. De moment Mitzura estudia castellà a l’escola municipal d’adults. Pel que fa a les seves relacions socials de confiança, aquestes es limiten a la seva germana i el seu cunyat.

Els espanyols li encanten perquè són *“muy afectuosos”* i *“muy amables, por ejemplo cuando yo voy por aquí en la calle así, no se mira, no te hablan de tí mal, creo, pero en mi país, uff es más... Comentan muchas cosas. Los chicos, las chicas.”* Tanmateix, els té una desconfiança general i no vol fer amics. *“Mi hermana también me ha dicho. Vale si quieres, hacer amigos, no pasa nada, pero más mejor que no. Mejor no tanto amigas. O así. Puedo hablar y puedo así, pero no una amiga muy muy buena porque hay mucha persona mala, no sé. No confiar también”*

Parla molt amb la seva família, per telèfon, i ocasionalment els envien quantitats menors de diners, però no regularment, perquè ells tampoc en tenen gaire. Li encantaria si els seus nebots vinguessin a viure a Catalunya, però a curt termini ni ells, ni els pares no volen seguir les noies de la família. La Mitzura no descarta l’idea de seguir estudiant, però actualment no és una prioritat per ella.

8. Anabela

La família de l’Anabela (14) és de Ploiești, una ciutat de dos-cents trenta mil habitants a 56 quilometres al nord de Bucarest. Són tres germans, l’Anabela és la mitjana. A Romania, vivien força bé, tot i que ambdós pares treballaven des de les 7h fins les 8 de la nit, dissabtes inclosos. A banda del pis a la ciutat, tenen una casa a la muntanya amb un terreny gran.

Al 2002 el pare va decidir anar a Itàlia junt amb un amic íntim. Després de tres mesos van tornar a Romania. Al 2004 el triaren mitjançant el Ministeri de Treball romanès per treballar a Espanya. Anaren a Madrid amb l’amic. Els va anar bé i s’hi quedaren durant dos anys. La mare de l’Anabela el visitava per temporades de tres mesos més d’una vegada. Mentrestant els tres fills es quedaven amb els avis.

Al 2006, ell i l’amic es traslladaren a Sabadell amb un contracte i aquesta vegada, el pare va decidir concloure la reunificació. *“como que le ha ido muy bien aquí entonces trajo toda la familia, nosotros,*

porque solo nosotros lo que le faltábamos.” Al mateix any els germans del pare també arribaven a Catalunya amb la seves famílies. Actualment estan pensant en “portar” aquí les dues àvies i paral·lelament comprar un altre pis, perquè ja hi estan massa gent convivint. L’Anabel, a més a més, té una cosina de 22 anys que viu a Itàlia. La resta de la família, segons explica, segueix vivint a Romania.

El pare és electricista (oficial de primera) i té un sou excel·lent, al voltant de 3000 euros. Ara té possibilitat d’anar a Tarragona i guanyar encara més diners, però ell ja no vol allunyar-se de la família mai més. A la mare li va costar trobar feina, perquè no parlava castellà. Ara treballa al servei domèstic. Guanya bastant bé i té un horari força relaxat, així pot dedicar més temps als fills.

Tot i que els fills no volien migrar, finalment la seva integració va ser un procés ràpid, malgrat unes dificultats inicials. *Primera vez, [en sexto de primaria] bueno, eran muy raros, ¿no?, eran muy brutos que siempre se metieron conmigo como no sabía hablar. Se metían conmigo, me decían que no sé qué y mira ésta, y no sé qué cosas. ‘que es rumana, no sabe ni hablar, no sé qué’ Luego cuando empecé ya a hablar y como te he dicho me iba muy bien en el cole. Soy casi la más lista de mi casa, Cuando ya sabía hablar ellos pasaron a hablar conmigo y ya se comportaban mejor conmigo. Entonces cuando vine pa acá [secundaria], ya el primer día o segundo día ya tenía un montón de amigos.”* Els pares volien que els germans anessin junts al col·legi, però l’Anabel s’estimava més anar sola, perquè així era més fàcil trobar amics. La majoria dels amics són nouvinguts, però al institut també en té d’espanyols.

La mare està molt per ells i sempre pregunta pels estudis. *“Mi madre tiene una copia de mi horario, mi padre y mi madre, y siempre cuando llego dicen, cómo te ha ido porque sabe que a mí no me va bien la mates. Y como que me toca el lunes, el martes, el jueves, me preguntan: ‘cómo te ha ido las mates?’*

L’Anabel i els seus germans parlen perfectament castellà, ja millor que en romanès. *“Yo más hablo en español. Mi padre algunas veces se enfada, como que no lo entiende muy bien. Mi madre no tiene dificultades. Sabe hablar en catalán un poco. A mi madre le parece bien [que en casa hablemos en castellano], porque así hablamos y lo apretamos más [a mi padre], y sabrá más.*

Encara tenen dubtes sobre si tornar o no a Romania. El pare no vol tornar, perquè el nivell de vida que aquí ha aconseguit seria impossible assegurar-lo a Romania. És molt probable que s’hi quedin per a sempre.

9. Celestin

La família del Celestin (16) és de Botoșani, una ciutat moldaviana (territori nord-oriental de Romania) de cent-vint mil habitants a 440 quilometres de Bucarest, però molt a prop de la frontera amb Moldòvia. La seva situació econòmica no era del tot bona, perquè el pare mai no treballava. La mare, malgrat el seu títol de veterinària, es dedicava a l’hostaleria. En Celestin té una germana petita que té tan sols vuit anys.

Arran del divorci dels pares i les subseqüents dificultats econòmiques, la mare decidí anar a l’estranger a buscar la vida, i els nens es quedaven amb el pare. *“Sabía que se fue porque le gustaba que tuviéramos de todo y ya está.”* Al 2002 una amiga seva li va cridar que hi havia una feina d’ajudant de cuiner a un hotel a Madrid. La mare enviava molts diners (uns 550 euros) cada més i damunt molts regals (bicicleta, telèfon mòbil, etc.) als nens. Després d’un any en Celestin va dir a sa mare que no aguantava més el

tractament de son pare i, els dos nens van anar a viure amb els avis. També en Celestin va haver de canviar d'escola, perquè l'altra quedava molt lluny de la casa dels avis.

Després de tres anys de separació, al 2005 la mare va tenir els papers i se'ls va poder emportar a Catalunya. El viatge el fan els tres, i a més l'àvia que només es va quedar un parell de mesos de l'estiu per fer el canvi més fàcil. Després el germà de la mare també va venir a Catalunya a buscar feina. La mare es va casar amb un espanyol i d'aquesta manera va aconseguir la seva legalització i damunt el marit va adoptar formalment els dos fills per a fer més ràpid el procés de nacionalització. *"mi padre que tengo que no es biológico sino padre de adopción. Es una persona como si fuera mi padre ..."*

Actualment, la mare neteja habitacions d'un hotel i en jornada nocturna hi fa de cuinera. També té cases particulars per netejar, per a guanyar més diners. En general treballa unes 14 hores al dia, sense dia de descans.

En Celestin té excel·lents habilitats socials, per la qual cosa des del primer moment és una persona popular i fins i tot, líder, al seu grup. Té molts amics espanyols i no espanyols i la seva xarxa d'amistats traspasa el grup i té col·legues del segon de batxillerat. En general el professorat està encantat de la seva personalitat i destaquen la seva habilitat de solucionar situacions problemàtiques. Fora de l'escola fa entrenament quasi cada dia. Malgrat el poc temps que hi queda a la seva mare, ella sempre sap tot allò que els passa als fills a l'escola. *"A mi madre, los estudios lo primero"*. Quan els nens encara vivien a Romania, la mare cada dia trucava als avis per a preguntar per les notes.

El Celestin ho té molt clar. Ell ja és d'aquí, no vol tornar a Romania, i de fet, no li dóna molta importància a les seves arrels romaneses. La seva germana petita ja no parla bé romanès, i ell tampoc no l'utilitza gaire sovint. Ell vol acabar el batxillerat i apuntar-se a les oposicions per ser mosso d'esquadra o bomber.

Resum

1, La vida a Romania.

Condicions de vida a l'origen. Estudis, treball, habitatge. Motivació per l'emigració.

A; Lloc d'origen, migracions internes

- En la majoria dels casos, les famílies procedeixen de ciutats grans o pobles de les rodalies d'aquestes ciutats. Tenim famílies de tot arreu dels territoris del sud, una família de Transilvània i un altra de Moldova. En tots els casos al municipi hi havia escola primària i, quasi en tots, secundària.
- En molts casos, un dels pares, habitualment el pare, ja havia sortit del país a cercar treball o a fer negoci, abans d'anar a Espanya.
- Tots els pares, tret d'algunes excepcions, disposen d'estudis de batxillerat i alguns fins i tot d'estudis superiors. Tanmateix la majoria tenia treball físic en condicions no gaire favorables. Hi havia també un empresari, un encarregat en la indústria hostalera i una professora de FP també. Pel que fa al sou, tots els adults tenien èpoques de més estabilitat, però cap al final dels 90 a la majoria els van empitjorar les condicions laborals i la situació de vida. Els sous variaven

entre 100 i 250 euros amb llargues jornades laborals i amb la necessitat que els dos pares es dediquessin a activitats laborals a jornada completa.

- Tenim casos de pobresa als quals la recessió dels 90 els va posar en una situació insostenible. En alguns pocs casos la família vivia millor que el promig romanès. La immensa majoria de les famílies tenia llar en propietat, fins i tot segona residència, mentre en dos casos l'objectiu principal de l'emigració va ser acumular diners per a comprar un habitatge. Una família tenia un xalet familiar que arran d'una hipoteca van perdre i amb l'emigració han aconseguit recuperar-lo.

B, Raons per a l'emigració, "discursos de migració"

En els casos estudiats, tot i que cada membre de la família té raons i interpretacions distintes podem crear algunes motivacions típiques.

- Empitjorament significatiu de condicions de vida. Necessitat de buscar solucions econòmiques fora de Romania.
- Inquietud o desig per trobar millor oportunitats socials i laborals.
- Casualitats, projecte migratori prèviament poc planificat.
- Problemes familiars o de parella: l'emigració dóna solució a una situació delicada, i alhora proporciona recolzament social per a la separació.
- "Conèixer el món"; seguir la tendència de molts joves de realitzar-se fora del seu entorn.

2, Preparació per la migració; realització del viatge;

Hem conegut molts casos en el qual el pare va viatjar amb un contracte emès pel Ministeri. Hem pogut identificar molts *pioners*, és a dir persones que constitueixen el primer anell de la cadena, que arriben sense cap mena de xarxa social, però amb recolzament oficial i amb plena legalitat.

- Alguns arriben amb visat fals comprat al mercat negre per molts diners.
- Altres aconsegueixen contracte a través d'agències romaneses, per molts diners.
- Altres, aprofitant la llibertat de circulació amb visat de turista, realitzen el viatge de forma legal, però traspassen el període i esdevenen residents il·legals.
- Tenim també un cas on els menors aconsegueixen la nacionalitat mitjançant l'adopció que els fa el segon marit de la mare.
- L'immensa majoria de les persones arriben a Espanya amb autocar en condicions dures, però les tornades periòdiques ja es realitzen en cotxe o en avió.

3, Procés d'incorporació i d'integració

A, Primer viatge

- Cap de les famílies van fer el primer viatge acompanyats.
- Tots els pares i mares van fer el primer pas explorador sols, o en companyia d'un conegut no parent, i de la mateixa manera el primer habitatge i la primera feina l'aconsegueix sols, o recolzant-se en l'experiència d'altres persones.

- El primer habitatge en molts casos està organitzat des de l'origen i és sempre precari: habitació rellogada de forma il·legal en pisos compartits amb varies persones, moltes vegades en els barris més antics o deteriorats dels municipis.
- En la recerca de feina, la xarxa social ètnica ha resultat ineficaç en més d'un cas. De fet, s'observava bastant desconfiança cap als compatriotes, fet que pot dificultar la integració social.
- Hem trobat molts migrants, sobretot entre les segones persones en la cadena migratòria, que busquen formes d'integració laboral i social de forma proactiva, apuntant-se a cursos d'idioma (castellà en general, alguns català). Altres participen en iniciatives de l'ajuntament: formació de mediadors interculturals.
- Pocs dels primers fan passos cap a l'ampliació de la xarxa social amb autòctons, a través de l'ús dels serveis locals (serveis socials, biblioteca, poliesportiu, festes locals, centre cultural, etc.). Aquestes persones tampoc no tendeixen a aprofitar les infraestructures "oficials" d'integració dels nousvinguts (serveis socials, programes d'inserció local, oficina municipal de treball, etc.).
- Quasi tothom va triar el municipi actual de residència per la proximitat de la feina, o per una persona coneguda des de l'inici.
- En els casos en què no han arribat amb contracte, totes les primeres feines eren il·legals, sense contracte, i majoritàriament precàries, amb l'expectativa d'avençar amb el temps. Generalment, els sous inicials compensen per la davallada d'estatus socio-laboral. Molts, però no tots, aconsegueixen una millora significativa de condicions laborals i vitals respecte dels primers mesos a través de canvis de feina.

B, Reagrupació familiar

- Els primers de la cadena mantenen una relació estreta amb les persones i el lloc d'origen. Moltes vegades tornen personalment de forma regular, però en tots els casos es comuniquen per telèfon i envien diners i béns de consum als de Romania.
- Quasi sempre hi ha una segona persona que fa d'intermediari, sovint la dona o el marit de la primera persona. En un cas és l'avi matern. Aquesta persona, que pot passar mesos acostumant-se al nou entorn, quasi sempre torna a Espanya acompanyada per un o més menors i altres persones.
- Les condicions de vida i el nivell de consum sol canviar radicalment amb la reagrupació. Sovint es canvia l'habitatge, s'amplien les relacions socials i s'estableixen més contactes amb l'entorn. També es destaca l'augment dels ingressos amb la inserció laboral de la parella.
- També, amb l'arribada dels menors, les relacions socials es multipliquen (escola, parc infantil, activitats lúdiques i d'esbarjo, vacances, etc.) i en molts casos s'observa una reestructuració dels objectius migratoris. *(No sé si volvemos, de momento María está en la escuela)* La integració social i cultural dels menors funciona com a catalitzador per a la integració sociocultural dels pares. Per exemple, moltes vegades el procés d'escolarització és el primer moment en què els adults es troben amb l'ús generalitzat de la llengua i cultural catalana. La

decisió de tenir un pis en propietat coincideix, o és posterior, però mai *a priori* de l'arribada d'un menor.

4, Interpretació de la situació actual.

Una cosa és el saldo positiu o negatiu del projecte migratori en termes econòmics, laborals o socials, i una altra molt diferent és la interpretació que en fan els mateixos subjectes. Un dels mèrits de l'etnografia és la possibilitat de separar aquests dos aspectes. Considerem que la interpretació que fan els adults de la migració pot ser definitiva en la integració sociocultural posterior dels menors. Moltes vegades durant la planificació i la realització del pla migratori l'opinió i les preferències dels menors no es tenen en compte, mentre que sovint són ells mateixos l'objecte del projecte ("Que mis hijos tengan más oportunidades").

A, Com són els espanyols/catalans?

- Generalment es té una opinió molt positiva de la societat espanyola. Molts mencionen el respecte mutu. "Nadie se mete en tu vida"; "los chicos no te dicen cosas en la calle". Els romanesos valoren que a Espanya hom pot viure i passar desapercebut, sense que els altres mirin què té.
- Alguns destaquen que les relacions socials són més democràtiques i igualitàries. Un treballador en roba de feina pot entrar a un restaurant elegant.
- Altres els estan molt agraïts a determinades persones espanyoles, sense les quals el procés d'integració hauria estat molt més difícil.
- Molts, sense que tinguin relacions socials àmplies amb espanyols, se senten integrats i acceptats, tot i que mencionen alguns casos de discriminació negativa.

B, Valoració positiva/negativa del procés migratori

- Generalment, el saldo és clarament positiu. No hi ha cap cas on això sigui negatiu, malgrat les experiències dures.
- Avantatges:
 - o Estabilitat econòmica, laboral.
 - o Elevat nivell de consum i possibilitat d'estalvi.
 - o Condicions laborals incomparables. Relacions laborals, jornades més curtes, hores extres remunerades.
 - o Millors oportunitats per als nens: serveis municipals de lleure, equipament d'escoles, accés a productes de consum, circumstàncies materials.
- Inconvenients:
 - o El principal inconvenient mencionat és la destrucció de la unitat familiar, els temps de separació, el possible dany que s'ha produït emocionalment en l'infant. La paraula "sacrifici" i "patir" està contínuament present en els discursos referint-se a les inversions emocionals i físiques en l'esperança d'un futur millor.

- El baix nivell del sistema educatiu, que fa impossible la reincorporació del menor a l'escola romanesa.
 - La integració escolar és un aspecte que es comenta sempre en termes d'inconvenients: per la llengua, pels costums diferents, pels companys desconeguts.
 - L'enyorança dels essers estimats (familiars, amics) està present sobretot durant la primera fase del projecte.
 - A Romania moltes famílies tenien habitatges o segones residències que aquí seria impossible tenir.
 - Entre els joves i menors és habitual tenir el procés assumit. Sobretot entre aquells que ja porten anys a Espanya. En molts casos no poden comentar cap inconvenient.
- Cal mencionar, però, que els arguments a favor i en contra estan contínuament presents en els discursos. El mateix argument de vegades s'utilitza *pro* i *contra*.

C, Fase actual del projecte migratori

- La immensa majoria de les famílies romaneses no tenen assumit el caràcter definitiu del projecte migratori. Molts diuen que l'objectiu principal no s'ha canviat i "no pensen morir-se aquí".
- Les propietats immobles, el caràcter fix del treball, les relacions socials dels menors, i el fet que les condicions segueixen essent millors al país de destinació que al d'origen són fets que pesen molt a favor de l'acomodament. Però l'esperança més o menys realista que Romania es desenvoluparà ràpidament dintre de la Unió Europea permet continuar mantenint la "versió A", és a dir, la tornada amb millors condicions.
- Hi ha famílies, però només una minoria, que tenen clar que la seva trajectòria migratòria ha acabat.
- També passa sovint que l'opinió dels diversos membres de la família no coincideix. Hi ha una clara diferència entre les generacions.

5, Canvi cultural, canvi d'identitat, llengua

Lògicament els adults tendeixen a mantenir referències culturals i pràctiques de l'origen, mentre els menors solen triar-ne d'ambdós universos culturals. És habitual la presència de conflictes provocats pel ritme d'aculturació dels diversos membres de la família.

- Com a manifestació del canvi, els menors ràpidament es mostren més àgils en la comunicació en castellà que en romanès.
- Tret d'una família mixta, en totes les famílies la llengua vehicular és el romanès. En alguns casos es té un professor particular romanès o els pares procuren seguir el currículum romanès per a passar els referents culturals romanesos a la generació següent.
- La pèrdua de la fluïdesa del romanès no necessàriament causa conflictes, perquè molts pares i mares pensen que una de les condicions bàsiques de la integració dels nens i d'ells mateixos és el control del castellà (pocs pensen el mateix del català)

- L'àpat, la celebració de les festes nacionals/culturals (Nadal) i la pràctica religiosa (ortodoxa, no hem conegut gent d'altra religió) són les principals referències culturals per a molts romanesos, tot i que aquesta última no sembla tenir gaire pes real en el col·lectiu.
- La manca d'organitzacions aglutinadores i la desconfiança general entre els romanesos fomenta l'aculturació i dificulta el manteniment de les arrels culturals.
- Per una altra banda, quasi tots assumeixen un gran esforç en favor de l'aculturació.

B. ESCOLA I LLEURE

Tal com hem exposat en la introducció i com és lògic considerant el títol de l'informe, l'aportació més important d'aquesta recerca és la seva referència als menors romanesos que s'incorporen al sistema educatiu català, arran del projecte migratori dels seus pares.

El treball de camp realitzat als centres escolars i amb les famílies romaneses, tant com la visió de la literatura corresponent i les estadístiques disponibles ens han acumulat una gran quantitat de dades l'anàlisi de les quals està en curs. Per tant en aquesta segona part hem de restringir-nos al registre de les dades més importants respecte de la integració escolar dels menors romanesos.

La presència dels fills i filles de famílies procedents de països estrangers no és una novetat al sistema educatiu espanyol. Sabem que aproximadament el 10% de la població estudiantil és fill i filla de pares estrangers. Entre tots els territoris, la franja mediterrània – amb les províncies de Girona, Almeria, Tarragona, Alacant i Castelló - sobresurt per l'alta proporció d'alumnes de procedència estrangera. Mentre el promig a nivell estatal era 10,3% en primària i 9,2% en secundària a l'any 2006/07, les escoles primàries gironines acollien un 20% d'alumnat de procedència estrangera, i les escoles primàries d'aquesta província incorporaven un 17,3% d'aquest alumnat. Catalunya, segons l'estadística del Ministeri, ocupava el tercer lloc pel que fa a la proporció d'aquest alumnat a l'escola secundària i el quart lloc respecte de l'escola primària.

L'alumnat europeu representa tan sols el 28% de la població estudiantil estrangera a nivells preuniversitaris. Dins d'aquesta categoria les estadístiques fan diferència entre l'alumnat procedent de la Unió europea (UE-25) i la resta dels estats europeus. Malauradament aquestes categories fan impossible identificar l'alumnat romanès, que representa unes proporcions molt diferents dins d'aquest grup, segons províncies. Tal com podem estimar en la gràfica següent, les tres comunitats autòniques on la població infantil "Resta d'Europa" escolaritzada supera en nombre la població infantil de la Unió Europea són la C. Madrid, el País Valencià i Catalunya. És molt probable que a Madrid i al País Valencià la gran majoria dels europeus no comunitaris siguin de procedència romana. Cosa que a Catalunya és més difícil d'assegurar, a causa de la presència d'altres col·lectius de la "resta d'Europa". Per exemple, la suma del col·lectiu rus, ucraïnès i polonès a Catalunya supera el volum numèric de la població romana (INE2007), proporció que no és comparable a altres comunitats autòniques.

En termes relatius, Catalunya té una proporció bastant baixa d'alumnat procedent de l'Europa de l'Est: ocupa només l'onzè lloc entre les comunitats autònomes. Els quasi catorze mil estudiants procedents de

“Resta d’Europa” signifiquen només l’11% de l’alumnat de procedència estrangera total. En canvi, els vuit mil alumnes d’aquesta tipologia a Castella – La Manxa representen quasi el 34% de l’alumnat estranger total.

Dins del territori català les escoles de Barcelona província acullen quasi la meitat de l’alumnat romanès de Catalunya, tot i que en termes relatius aquest representen només el 7,2% dels alumnes estrangers total. Al mateix temps a Lleida la seva presència és molt alta entre els nens i nenes estrangers (un 31%).

Malauradament no tenim les dades corresponents agregades per comarques o municipis, però a través d’altres fonts (Departament d’Ensenyament de la Generalitat de Catalunya) podem saber el nombre exacte d’alumnes romanesos als tres municipis objectes de la recerca (dades per a l’any acadèmic 2006/07). A Cerdanyola del Vallès, entre nou centres de primària i secundària es reparteixen 24 nois i noies romanesos que representa un promig de tres alumnes per centre educatiu. A Ripollet deu centres acullen 27 alumnes romanesos amb un promig de tres per escola. Finalment Sabadell reparteix els seus 163 alumnes romanesos entre trenta-una escoles, que representa un promig de cinc alumnes per escola, el més alt entre els tres municipis estudiats. A nivell global, doncs, podem concloure que en principi cada escola d’aquest municipi compta amb quatre alumnes romanesos. La pràctica, tanmateix no segueix aquesta lògica i per tant podem trobar escoles sense cap alumne romanès i altres amb disset.

	Nombre de centres amb alumnat romanès	Nombre d'alumnes	Promig per centre
Cerdanyola d.V.	9	24	3
Ripollet	10	27	3
Sabadell	31	163	5
	50	214	4

Font: Departament d’Educació, Generalitat de Catalunya

Elaboració pròpia

Ambdues escoles estudiades a fons tenien un nombre de romanesos que correspon perfectament al promig “ideal”, però també en tenien procedents d’altres països de l’Europa de l’Est: Bulgària, Polònia, Ucraïna, Moldàvia, Letònia i Rússia.

1, Resposta de l’escola a l’alumnat nouvingut

Per a saber més del procés d’integració escolar, hem estudiat el procediment que les escoles segueixen per a assegurar la integració social i acadèmicament al més ràpidament possible.

Abans de tot, s’ha de saber que les actuacions de l’escola, en principi, formen part – pot ser la part més important – d’un Pla de recepció i acollida municipal tant com del Pla Educatiu d’Entorn del municipi. Mentre en el primer hi participen entitats públiques (Dep. Sanitat, Regidoria d’Educació, etc.) i privades

(Creu Roja, Unesco, Església Baptista, etc.) que treballen de forma independent amb una certa coordinació, el segon es basa en l'estructura de xarxa amb coordinació i col·laboració.

Les dues escoles disposaven d'**Aula d'Acollida (AA)**, a la qual el tutor de l'AA és el principal referent, el responsable del procés d'integració escolar des de la rebuda de la família fins a l'incorporació total de l'alumna nouvingut a l'aula ordinària. El tutor, però, actua i pren decisions amb el recolzament d'un equip que generalment inclou l'EAP (consultor extern) i un psicopedagog.

L'horari de l'AA sempre es combina amb l'horari de l'aula ordinària. En funció de les habilitats lingüístiques (entès sobretot la comprensió del català) i curriculars, els alumnes entren a l'aula ordinària amb una adaptació del currículum.

Per obligació tots els alumnes de procedència romanesa han de passar per l'AA. En ambdós centres, durant el treball etnogràfic, hi havia romanesos a l'AA, però amb nivells d'adaptació molt diferent, que sobretot depenia del temps que portava cada menor a Catalunya. Hi havia, per exemple, una noia que després d'haver-se incorporat en l'aula ordinària en totes les matèries, seguia a l'AA per a reforçar el seu català. Un altre noi que portava tan sols sis mesos a Catalunya s'havia incorporat al seu grup ordinari només en unes poques matèries.

Ens hem aturat en la descripció d'aquesta institució, perquè hem observat que l'AA constitueix l'espai d'integració més important de l'escola secundària. A causa de la pedagogia comprensiva i el currículum personalitzat, i també per la possibilitat d'integrar-se entre alumnes amb experiències migratòries semblants, la majoria dels nois i noies romanesos i d'altra procedència, parlaven molt positivament de l'AA. Per a contrastar aquesta afirmació podem mencionar la història d'una jove de 16 anys que mostrava bastant resistència a l'obligació de seguir en l'AA, perquè considerava que això era per als "tontos"...

2, Opinió dels professors

La majoria dels **professors** ordinaris, però, desconeixien la funció i el contingut d'aquesta institució, malgrat que sabien que els seus alumnes hi anaven. Mentre que sens dubte l'AA aconsegueix un cert èxit en termes socials i acadèmics, a causa del desconeixement i la descoordinació això no té una continuïtat a l'aula ordinària. Un exemple d'aquest fenomen pot ser la poca implicació del professorat en el desenvolupament i seguiment dels Plans Individuals Intensius, que seria una garantia de la integració acadèmica de l'alumnat nouvingut més enllà de l'AA.

De forma general el professorat d'ambdues escoles comparteix un discurs bastant equilibrat sobre l'alumnat d'origen immigrant, tot i que existeix una escala àmplia d'opinions sobre aspectes concrets, per exemple, l'avaluació de la labor educativa de la família de l'alumne, la relació entre lloc d'origen o llengua familiar i rendiment escolar, l'impacte de l'augment de l'alumnat nouvingut en l'alumnat "autòcton", o bé, el seu impacte en el treball del professorat.

Sense entrar ara en tots aquests aspectes, volem destacar que tant al centre de Sabadell com al de Cerdanyola la gran majoria del professorat té una opinió obertament positiva de l'alumnat procedent de l'Europa de l'Est. Els professors reconeixen la facilitat d'adaptació acadèmica d'aquest alumnat i en l'explicació del fenomen comparteixen els aspectes següents:

- Pensen que els sistemes educatius dels països de l'Europa de l'Est són tradicionalment més conservadors i centrats més en l'esforç i la competitivitat, més estrictes respecte de la quantitat de material transmès. També opinen que el respecte cap al professorat està més present en aquells països.
- Intueixen que aquest alumnat té una visió una mica més clara del rol de l'escola en el seu futur, que altres alumnes.
- També li donen importància al rol de la família. Diuen que els pares i mares procedents d'aquells països generalment tenen una formació més alta que de les famílies immigrants d'altres orígens. Com a conseqüència, alguns professors pensen que aquestes famílies tenen més capacitat instrumental de recolzar als fills i filles en l'estudi. A més, diuen, que els donen un gran recolzament moral respecte de l'escola, són exigents al respecte.
- Respecte als romanesos també es menciona sovint la facilitat d'aprendre castellà i català com a conseqüència de la proximitat lingüística.
- Pel que fa la seva integració al grup d'iguals, molts professors confirmen que, en termes generals és ràpida i reeixida, comparat amb altres col·lectius que tenen més tendència a la "endogàmia" (per exemple els xinesos, pakistanesos, o llatinoamericans)

Per una altra banda l'opinió generalment positiva del professorat es compensa amb una visió més dinàmica sobre aquest alumnat. Diversos professors que participaven en la recerca comentaven que els avantatges que porten els nens i nenes procedents de l'Europa de l'Est, disminueixen al llarg del temps i després d'un any ja no és visible. Aquest fenomen l'expliquen perquè la diferència curricular entre, per exemple, una escola romana i una catalana és aproximadament un any acadèmic, i també per l'aculturació dels alumnes, és a dir l'adaptació a les normes, les formes de comunicació, les conseqüències positives i negatives del seu esforç, etcètera.

Finalment, hem de comentar que bastants professors i professores han cridat l'atenció a la diversitat interna considerable dels col·lectius estudiantils procedents de l'Europa de l'Est. Els aspectes més determinats, segons aquest professors, és la família, la capacitat acadèmica individual, l'edat o la influència del grup d'iguals.

3, Què opinen els alumnes?

A continuació volem apuntar a alguns aspectes de la interpretació dels nens i nenes procedents de països de l'Europa de l'Est, sobre la seva integració en el entorn escolar.

Acolliment, primers dies

L'acolliment a l'escola és una experiència del qual tots els nens i joves de la recerca se'n recordaven. Per a tots va ser un procés important, per a alguns un procés més curt amb conseqüències positives d'integració, per a altres un procés més llarg amb moltes dificultats per combatre.

Hom podria pensar que l'escola primària fa més fàcil la integració social del nen que l'institut, però els testimonis contradiuen aquesta suposició. Segons les experiències explicades, la majoria de les dificultats surten, tant en primària com en secundària, de les relacions amb els iguals. Una noia que va

ser col·locada en el grup de reforç d'una escola primària concertada patia des del primer dia la incomprensió dels seus companys. El tractament hostil dels companys s'interpreta com un bullying. Una altra noia romanesa també va ser rebuda amb poc afecte. En la seva explicació l'arrel del problema era que no parlava castellà i que quan ja el dominava les coses anaven millorant. En ambdós casos les primeres relacions s'establien amb nens i nenes d'origen estranger i molt menys amb menors "autòctons". Pel contrari, un noi romanès que començava la primària en una escola espanyola sense cap coneixement de les llengües va tenir una experiència molt positiva, amb amics d'origen divers, espanyols inclosos, que ja el primer dia el convidaven a jugar futbol amb ells. Mai no ha tingut dificultats per no ser espanyols, estudia força bé i té molts amics. Un altre noi romanès que va entrar en segon de secundària tampoc no tenia dificultats d'integració i a més ha esdevingut una de les persones més populars del seu grup. Tanmateix, una jove romanesa de setze anys que es va incorporar en quart, és a dir l'últim any de la secundària vivia com una humiliació la seva col·locació en l'Aula d'Acollida i també en un grup classe de nivell molt baix. Orgullosa de la seva bona formació i bones notes en l'escola romanesa no volia col·laborar amb els professors, però per una altra banda també va patir un bullying en els primers mesos, a conseqüència del qual, dos nois van haver d'abandonar l'escola.

Amb aquest curt resum d'alguns casos podem veure l'immensa variabilitat de les circumstàncies i experiències de la integració escolar que els fills i filles de famílies procedents de Romania poden travessar.

Professors, relació amb els professors

En els testimonis dels nens i joves romanesos hi havia comentaris respecte del rol que jugava el professorat en la seva trajectòria escolar. Tal com hem comentat abans, l'AA i el tutor d'acollida formen part no només de la primera etapa de la trajectòria sinó dels primers anys. El caràcter relaxat de les activitats i el major respecte pel ritme d'aprenentatge de cadascú fan que l'alumnat nouvingut estableixi una relació afectiva amb el tutor, que durant anys pot jugar un paper de referent. Però no sempre és així.

- En la relació amb el professorat incideix el fet que els romanesos normalment arriben a l'escola catalana amb un nivell acadèmic alt pel que fa als coneixements, sobretot, de matemàtiques, ciències naturals i de llengua. Sens dubte, aquesta circumstància i el seu reconeixement compensa els inconvenients que presenta el desconeixement de les normes escolars i les llengües vehiculars, així com la inexistència inicial de qualsevol xarxa social entre l'alumnat.
- La bona preparació acadèmica i els intents d'aprofitar aquest avantatge relatiu, tanmateix, pot abocar al rebuig de part dels companys del grup, tal i com ho demostra l'exemple de l'"empollona" Maricica i també la filla de la Norma que fou exclosa per una part dels seus companys per ser presumptuosa.
- El domini o no les llengües vehiculars presenta problemes no només amb els companys, sinó també amb el professorat, sobretot en el cas del català. En més d'un cas hem observat la incomprensió, i fins i tot una certa resistència vers el català, titllant-lo de prescindible i per tant considerant l'esforç d'aprendre'l innecessari. En dos casos, segons els testimonis, la trajectòria escolar va ser frustrada pels professors que insistien en la necessitat de millorar el seu nivell de català. En ambdós casos el conflicte ha acabat en l'abandonament del segon any del batxillerat.

En altres testimonis, ans al contrari, es comenta la facilitat d'aprenentatge del català, que al cap i a la fi és una llengua molt semblant al romanès.

Relació amb els companys: espanyols, immigrants

En quant a la relació amb els companys i companyes segons l'origen ètnic o geogràfic d'aquests hem trobat una tendència bastant homogènia en l'alumnat romanès. Més enllà dels testimonis, l'observació participant i una enquesta sociomètrica demostren que l'alumnat romanès té més relacions d'afecte amb companys i companyes no espanyols que espanyols.

- Molts nens i joves romanesos expliquen que els primers amics els feien entre diversos grups de fills i filles d'immigrants, és a dir la seua primera integració s'esdevé en un entorn on l'experiència de la migració i el procés d'integració es comparteix.
- També, després d'uns anys, tot i tenir amics "autòctons" les seves relacions amb el nens espanyols no traspassen les fronteres escolars, és a dir no comparteixen el temps lliure amb ells. A llarg termini les seves relacions d'amistat tendeixen a mantenir-se amb fills i filles d'immigrants.
- És notable que, més enllà dels familiars, els nens romanesos no acostumen a tenir relacions àmplies amb altres nens romanesos, o almenys l'origen ètnic-nacional comú no condiona la tria d'amics. Ans al contrari. Hem recollit més d'un testimoni on s'explica que els familiars adults avisen els petits dels perills que la relació amb romanesos pot significar.
- Tenim, però alguns casos on les relacions escolars i extraescolars amb els companys demostra un equilibri amb companys de famílies autòctones i immigrants on de fet la tria no es determina per les possibilitats socials, sinó per les circumstàncies demogràfiques, molt variades, de l'entorn.
- Tenim el cas d'una adolescent romanesa que destaca per la seva integració en una colla d'amigues espanyoles conflictives, que clarament obstaculitzen la seva adquisició dels valors i normes escolars, i una actitud pro-acadèmica, i a més a més la fan entrar en una dinàmica antiescolar culpant la obligatorietat de la llengua catalana pel fracàs en el progrés acadèmic.
- Pel que fa a les activitats extraescolars o de lleure també hem trobat bastant variabilitat. Alguns nens i nenes romanesos segueixen les dinàmiques generals del barri, és a dir, per exemple passen molt de temps al carrer, compartint activitats amb els altres nens i joves. Una part considerable dels menors, però, estan involucrats en activitats educatives per voluntat dels pares. Una noia de primària tenia un professor particular romanès, mentre una altra estudiava diàriament amb el seu oncle. També hem tingut casos on els menors, arran d'un sentiment de solitud i no pertinença, comparteixen molt de temps amb la família extensa, reduint així l'espai d'integració en el lleure amb els companys.

4, Altres aspectes

Comparació: escola aquí – escola allà

Finalment volem destacar un aspecte interessant: la comparació entre l'escola d'aquí i d'allà que està constantment present en les converses amb els pares romanesos. L'escola romana és considerada superior a la espanyola per molts pares, i és, per una part, la font més gran de preocupació en la decisió d'involucrar els fills en el projecte migratori, i per una altra, justament aquesta preocupació fa que els pares inverteixin bastant energia i atenció en el seguiment del progrés escolar dels fills. En un considerable nombre de casos, també detallats entre els nou casos anteriorment resumits, els pares decideixen no escolaritzar al país d'origen els fills i filles amb estudis avançats, mentre que els petit sí que ho són.

- Les crítiques més sovint mencionades respecte del sistema educatiu són:

- poc estricte, manca d'autoritat del professorat.
- baix nivell acadèmic i lent avenç en els continguts.

- Els aspectes positius més sovint mencionats

- millors condicions físiques, infraestructurals, de l'escola.
- menys pressió sobre els menors – menys deures, tracte més humà, relacions social més democràtiques.
- més activitats de lleure ofertes per l'escola.

Els professors, paradoxalment, reconeixen l'impacte positiu que aquell sistema més estricte té sobre els alumnes (més ben educats, més respectuosos, més preparats acadèmicament, etc.), però al mateix temps defensen la escola catalana, per ser més democràtica, més comprensiva i menys selectiva.

En qualsevol cas aquests criteris no sempre coincideixen amb l'avaluació dels mateixos menors o adolescents. En les converses fetes amb els estudiants sobre l'escola, el que més clarament ha sortit és una barreja d'opinions personals a base d'experiència viscuda i del discurs dels progenitors. Al contrari del que esperàvem, en el seus discursos no hem pogut detectar un balanç evident entre les dues institucions. És a dir en molt pocs casos recordaven en termes positius o negatius l'escola romana. Una de les possibles raons per a això és que l'escola romana que apareix en el discurs dels pares correspon a un model antic i no pas a la realitat actual, mentre que els mateixos nens no veuen una diferència tan marcada entre aquestes institucions.

Expectatives, perspectives

Entre els pares romanesos trobem el mateix discurs que en altres grups d'immigrants o entre els pares d'origen espanyol. Tret d'algunes excepcions, els pares destaquen les millors oportunitats acadèmiques - escolars que els seus fills i filles poden tenir a l'Estat espanyol. No pel nivell acadèmic de l'escola, la qual cosa és, justament, el punt de preocupació i de desavantatge segons els pares, sinó més aviat les oportunitats infraestructurals, la relativa facilitat d'avançar a un nivell superior de l'ensenyament sense un esforç extraordinari de la família.

En la majoria dels casos, els pares projecten una perspectiva acadèmica sobre els seus fills que reconeix els avantatges que la fonamentació escolar a Romania els ha aportat. A diferència de molts pares immigrants, els romanesos generalment estan familiaritzats amb els estudis bàsics i mitjans i no tenen dificultats en fomentar el seu pla amb un recolzament diari: ajut amb els deures, recerca d'activitats extraescolars més acadèmiques, o simplement la menció habitual de referents universitaris de la família a Romania. Teníem, tanmateix, casos on els progenitors no compartien el projecte de futur dels fills, i així a la família convivien la projecció de futur més acadèmica, per una part i una altra més centrada en el món laboral.

Una altra forma de participació activa dels pares en el projecte acadèmic dels fills és la seva implicació a l'escola. Tot i que no hem conegut cap cas on els pares participessin en el Consell escolar o qualsevol formació oficial o no oficial dels pares, els diversos professors ens han confirmat que els pares col·laboraven àmpliament amb l'escola, per exemple en la resolució de conflictes acadèmics o socials.

EN LLOC DE CONCLUSIONS

L'informe aquí presentat s'ha dividit en dues parts. Primer s'han detallat diversos aspectes de les trajectòries de les famílies romaneses a Catalunya. En la segona part hem abordat el tema de la integració escolar dels menors romanesos. A continuació, fem un resum breu de les idees més importants d'ambdues parts.

Trajectòries

- És molt escassa la literatura etnogràfica sobre el grup d'immigrants més nombrós de l'Estat espanyol, i crida especialment l'atenció la manca de recerca sobre els menors romanesos involucrats al procés migratori.
- Espanya va rebre migrants d'Europa de l'Est més tard que altres països mediterranis.
- L'arribada massiva de romanesos és un fenomen recent i encara presenta una xifra moderada respecte d'Itàlia, França o bé els estats nord-americans.
- Més enllà dels factors "push" (pobresa, atur, corrupció, política social, etc.) i "pull" (oferta de feina, política d'immigració, informació, proximitat cultural, etc.) s'ha de tenir en compte l'agència dels actors.
- Tot i que hi ha aproximacions sobre la procedència geogràfica dels romanesos residents a Espanya, la nostra mostra no confirma cap àrea concreta. Això sí, la majoria dels casos que hem estudiat provenien del territori de Valàquia.
- Abans de 2007 era més habitual trobar formes il·legals de migrar que no formes arreglades. Aquesta tendència, però, ha canviat al 2007.
- Els processos migratoris dels romanesos seguien característicament un model temporal i una ruta circular amb tornades diverses o fins i tot regulars.

- Les xarxes socials han tingut una importància primordial al llarg del progrés migratori, tanmateix, també es notava un tancament gradual de les xarxes, reduint-les fins a la família nuclear.
- Els territoris de l'Estat espanyol més poblat pels romanesos és l'àrea àmplia al voltant de Madrid, i la franja mediterrània, destacant especialment les províncies de Castelló i València. La mobilitat dels romanesos també és considerable entre territoris dins de la Península.
- A Catalunya, tot i que els romanesos no tenen dominància entre els col·lectius immigrants, són significatius en nombre. Barcelona província ocupa el quart lloc, a nivell estatal, en la llista de major nombre de romanesos concentrats. En les altres tres províncies, el col·lectiu romanès no és tan gran, però té una major dominància entre els grups immigrants.
- El Vallès Occidental no és significatiu per la gran concentració del col·lectiu romanès, sinó per seu augment en els darrers anys.
- Una quarta part de la població romana treballa en la construcció i en l'agricultura, sobretot els homes, mentre que les dones acostumen a trobar ocupació en el servei domèstic.
- La immigració romana ha esdevingut un fenomen familiar en els darrers anys, tot i que abans era típicament econòmica. En tots els nostres casos hem pogut observar la gradualitat del procés migratori, així com la seva forma incompleta i no acabada.
- Últimament el nombre de menors romanesos ha crescut en termes absoluts, i la seva proporció dintre el col·lectiu total s'ha fet notable. El procés migratori dels menors romanesos no és sempre lineal, sinó sovint segueix una dinàmica circular.
- Les etnografies han cridat l'atenció sobre la gran variabilitat dels projectes migratoris dins del mateix col·lectiu, pel que fa a les raons de emigració, les formes, la seva legalitat, el rol de la família, les maneres i dinàmiques d'integració al lloc de destinació, i la reagrupació de la família temporalment desintegrada, etcètera. Destaca també la lectura bastant negativa que fan els pares romanesos del sistema educatiu català i la unanimitat respecte de la preocupació pel futur acadèmic dels seus fills: quasi tots volen que els fills estudiïn a la universitat, que és més fàcilment accessible aquí que a Romania.

Escola i integració

- Aproximadament el 10% de l'alumnat de les escoles espanyoles preuniversitàries el constitueixen fills i filles d'immigrants. El 28% d'aquesta població infantil -jove procedeix de països d'Europa de l'Est.
- A Catalunya, la proporció dels alumnes d'Europa de l'Est respecte de l'alumnat immigrant és bastant baixa, tanmateix en nombre (uns tretze mil) es troba al quart lloc de l'Estat.
- Les escoles catalanes formen part d'una xarxa d'entitats que cooperen, guiades pel Pla de recepció i acollida municipal (el nom canvia de municipi en municipi). Per una altra banda en molts pobles i ciutats de Catalunya existeixen els Plans Educatius d'Entorn que, per la seva part, també formen una xarxa integral per a actuar sobre el foment de la integració socioeducativa dels fills i filles de les famílies nouvingudes, entre d'altres coses.

- Un dels dispositius més importants de l'escola a Catalunya és l'aula d'acollida, el funcionament de la qual ha mostrat força avenços. La totalitat de la nostra mostra infantil i jove d'edat escolar ha participat en l'aula d'acollida.
- El professorat observat té opinions compartides respecte de l'alumnat d'aquesta procedència. Pensen que el sistema educatiu de Romania afavoreix l'esforç i la competitivitat i és més estricte respecte de la quantitat de material transmès. També opinen que el respecte pel professorat és més comú que a Catalunya. Valoren molt positivament que aquests alumnes acostumen a tenir objectius més clars pel que fa al seu futur acadèmic i ressalten el recolzament de la família que es dona en moltes famílies catalanes.
- Paradoxalment el professorat valora molt positivament aquests valors compartits pels alumnes romanesos, més semblants als de l'alumnat català de fa unes dècades, mentre que en el seu discurs defensen els principis democràtics i acollidors del sistema educatiu català actual.
- Al contrari del que podríem pensar la rapidesa i la profunditat de la integració social dels nens i joves no sembla dependre de si s'esdevé en una escola primària o secundària. La majoria de les dificultats, segons els testimonis, surten de les relacions amb els iguals, més que del desconeixement de les normes. En més d'un cas el tractament hostil – sovint només inicial – dels companys han fet difícils els passos inicials. També, en un cas, l'hostilitat ha obligat a la nena nouvinguda a buscar la seva integració en dinàmiques antiacadèmiques, lluny de la seva educació anterior. En altres casos, però, el procés va ser ràpid i profund no només a l'entorn escolar, sinó també extraescolar.
- Tanmateix, hem detectat una tendència cap a l'ampliació de la xarxa d'amistats més entre els companys nouvinguts que no entre els companys autòctons. Molt dels nens i joves romanesos reconeixen que tot i tenir alguns amics o amigues espanyols, la seva "penya" més íntima es constitueix de companys procedents de famílies immigrants.
- Pel que fa al professorat, els nens i joves romanesos consideren que el professorat de les escoles catalanes té molt d'interès per ell o ella. També han explicat que els professors han ajudat activament en la seva integració al grup i a l'escola en general. Tanmateix en més d'un cas la llengua catalana va ser origen de conflictes, i fins i tot, en dos casos, la raó inicial de l'abandonament dels estudis. En molts casos costa comprendre que en un entorn bàsicament castellanoparlant el català pugui tenir importància. També hem trobat, que en alguns altres casos la facilitat d'aprendre el català, per la seva semblança al romanès, va facilitar molt el respecte i estima del professorat.
- Respecte de les expectatives i projeccions de futur, els pares, malgrat la seva preocupació pel baix nivell relatiu de l'ensenyament a les escoles catalanes, valoren les oportunitats infraestructurals que l'escola assegura als seus fills. També veuen positivament la relativa facilitat d'avençar a nivells superiors d'ensenyament sense un esforç extraordinari de la família.
- La gran majoria dels pares projecta una continuïtat acadèmica llarga per als seus fills, cosa que comparteixen els mateixos nens també. Més enllà del discurs positiu respecte de l'escola, que es pot detectar en molts altres col·lectius immigrants, els pares romanesos en termes generals

recolzen els estudis del seus fills de forma activa: ajudant amb els deures i recordant-los la perspectiva que els obren els estudis escolars.

El treball de camp etnogràfic i l'exploració de la literatura i les fonts estadístiques corresponents ens han permès tenir una visió àmplia del fenomen central d'aquesta recerca, la trajectòria migratòria de les famílies romaneses i la seva integració social, amb una atenció especial sobre els menors. La gran riquesa de dades fa possible que en el futur, a través de publicacions, puguem centrar-nos en aspectes específics del tema per a aportar noves dades tant a la literatura científica de l'antropologia de l'educació, com al coneixement general del col·lectiu immigrant més nombrós de l'Estat, i molt significatiu a Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- Abajo, J. E., & Carrasco, S. (2004). In Abajo J. E., Carrasco S. (Eds.), *Experiencias y trayectorias de éxito escolar de gitanas y gitanos en España. encrucijadas sobre educación, género y cambio cultural*. Madrid: Instituto de la Mujer (MTAS); CIDE (MEC).
- Aparicio Gómez, R., & Veredas Muñoz, S. (2003). *El entorno familiar de los menores de origen extranjero escolarizados en Madrid*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas - MTAS.
- Arango, J., Criado, M. J., & Gómez Crespo, P. (2001). *La población de origen extranjero en Coslada. informe de investigación*. Madrid: Centro de Estudios sobre Ciudadanía y Migraciones. Instituto Universitario Ortega y Gasset.
- Bereményi, B. Á. (2007). 'Claro hijo, vaya a la escuela y si se aburre lo sacamos'. relaciones y experiencias de los gitanos de badalona y los rom de bogotá con la educación escolar. tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Antropologia Social i Cultural).
- Bleahu, A. (2004). Romanian migration to Spain. motivation, networks and strategies. In D. Pop (Ed.), *New patterns of labour migration in Central and Eastern Europe* (). Cluj-Napoca: Public Policy Centre.
- Buitrago, L. M., Bonilla, C., Cadenas, A., Leal, N., Parejo, J. L., & Restrepo, V. (2006). Las redes sociales rumanas en Coslada: Un espacio de encuentro intercultural. *REDES- Revista Hispana Para El Análisis De Redes Sociales, Vol.11,#5, Diciembre*
- Carrasco, S., Ballestín, B. & Borison, A. (2005). Infància i immigració: Tendències, relacions i polítiques, a AADD, *Infancia, famílies i canvi social a catalunya. informe 2004*. Vol. II. Barcelona: CIIMU.
- Colectivo Ioé. (1998). Inmigración y trabajo: Hacia un modelo de análisis: Aplicación al sector de la construcción. *Migraciones, 4*, 35-70.
- Constantinescu, M. (2003). *International circular migration to Spain. A case study*. Retrieved 06/06, 2004, from <http://www.iccv.ro/english/conf/conf.sibiu.2003/pdf/18.%20monica%20constantinescu.pdf>
- Constantinescu, M. (2004). *The importance of reference system in international migration: The duality "origin country-destination country" or system perspective?* Retrieved 5/21, 2008, from <http://64.233.183.104/search?q=cache:6d59MJHRaLQJ:www.iccv.ro/romana/conf/conf.sibiu.2004/papers/03.%2520monica.pdf+reseau+migratoires+roumaines&hl=es&start=27>
- Crespo Bordonaba, P. (2007). Los jóvenes rumanos no quieren ser diferentes. una aproximación al estudio de las migraciones de jóvenes rumanos. *Migraciones, 21*, 213-233.
- Culic, I. (2008). Eluding exit and entry controls: Romanian and Moldovan immigrants in the European Union. *East European Politics and Societies, 22*, 145-170.
- Diminescu, D., & et Collectif. (2003). In Diminescu D., et Collectif (Eds.), *Visibles mais peu nombreux: Les circulations migratoires roumaines*. Paris: Maison de Sciences de l'Homme.
- Domingo, C., & Viruela Martínez, R. (2001). Cadenas y redes en el proceso migratorio español. *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, 94*(8)
- González Yanci, M. P., & Aguilera Arilla, M. J. (1996). Los polacos en los nuevos flujos inmigratorios en España: Una aceptación social diferente. *Espacio, Tiempo y Forma, VI*(9 - Geografía), 73-91.

- González Yanci, M. P., & Aguilera Arilla, M. J. (1998). La procedencia, a escala local, de los inmigrantes extranjeros en España a finales del siglo XX. *Espacio, Tiempo y Forma, serie VI*(11)
- González Yanci, M. P., & Aguilera Arilla, M. J. (2000). Los países del este nuevo foco de emigración de la Europa actual. Su incidencia en España. *Estudios Geográficos Abril-Junio 2000, Tomo LXI*(239), 258-282.
- González Yanci, M. P., Aguilera Arilla, M. J., & Rodríguez, V. (1993). Foreign minorities from developing countries in Madrid. *GeoJournal an International Journal of Physical, Biological, Social, and Economic Geography and Applications in Environmental Planning and Ecology*, 293-300.
- Pajares, M. (2006). Procesos migratorios e integración socio-laboral de los inmigrantes rumanos en Cataluña. Tesis doctoral. Universidad de Barcelona. Departamento de Antropología e Historia de América y África).
- Pàmies, J. (2006). Dinámicas escolares y comunitarias de los hijos e hijas de familias inmigradas marroquíes de la Yebala en la periferia de Barcelona. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona: Departament d'Antropologia Social i Cultural).
- Potot, S. (2000). Mobilités en Europe. Étude de deux réseaux migratoires roumains. *Sociologie Românească*, 2, 97-115.
- Potot, S. (2003). Circulation et réseaux de migrants roumains : Une contribution à l'étude des nouvelles mobilités en Europe. *PhD dissertation*. Université de Nice Sophia-Antipolis).
- Potot, S. (2004). 'The rumanian circulatory migration: Networks as informal transnational organizations.' Paper for the second session "New forms of migration in Europe" of the EAPS conference: International migration in Europe: New trends, new methods of analysis. Rome., *Paper for the Second Session "New forms of migration in Europe" of the EAPS conference*
- Potot, S. (2007). *Vivre à l'Est, travailler à l'Ouest. les routes roumaines de l'Europe*. Paris: L'Harmattan.
- Potot, S. (2008). Rumanians, Moroccans and racism in el Ejido: Diverse forms of attachment to territory. In S. Jansen, & L. Staffan (Eds.), *Struggles for home: Violence, hope and the movement of people*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Prado Conde, S. (2005). Terra de Melide. oportunitats educatives y desarrollo comunitario. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Antropologia Social i Cultural).
- Radu, C. (2001). De la crângenii - teleorman spre spania: Antreprenariat, adventism și migrație circulatorie. *Sociologie Românească*, 1, 194-215.
- Ramírez Goicoechea, E. (1996). Inmigrantes europeos: La distancia próxima. *Arbor: Ciencia, Pensamiento y Cultura*, 607, 65-90.
- Sandu, D. (2005a). Dynamics of Romanian emigration after 1989: From a macro- to a micro-level approach. *International Journal of Sociology*, 35(3), 35-56.
- Sandu, D. (2005b). Emerging transnational migration from Romanian villages. *Current Sociology*, 53(4), 555-582.
- Sandu, D. (2005c). *Patterns of temporary emigration: Experiences and intentions at individual and community levels*. Retrieved 05/25, 2008, from http://aa.ecn.cz/img_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12deece153/DSandu_Patterns_of_Temporary_Emigration_1.pdf

- Sandu, D., Bleahu, A., Grigoras, V., Mihai, I., Radu, C., Radu, C., et al. (2006). *Living abroad on a temporary basis. the economic migration of romanians: 1990-2006*. Bucharest: Open Society Foundation.
- Sandu, D. (2000a). Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească*, 2, 5-29.
- Sandu, D. (2000b). Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. *Sociologie Românească*, 3-4, 5-50.
- Serban, M., & Mihai, I. (2008). Who do children belong to? In G. Toth, G. Păun, A. Toth, O. Voicu & M. Ștefănescu (Eds.), *Children left behind* (pp. 34-49). Bucarest: Soros Foundation Rumania.
- Suárez Navaz, I., & Crespo Bordonaba, P. (2007). Familias en movimiento. El caso de las mujeres rumanas en España. *Migraciones*, 21, 235-257.
- Suárez-Orozco, C., & Suárez-Orozco, M. (2001). *Children of immigration*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tornos Cubillo, A., & Aparicio Gómez, R. (2005). *Las redes sociales de los inmigrantes en España: Un estudio sobre el terreno*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Asuntos Sociales.
- Tornos Cubillo, A., & Aparicio Gómez, R. (2006). Colectivos, grupos étnicos y redes: El futuro de una España con hijos de inmigrantes. *Sistema: Revista De Ciencias Sociales*, , 190-191.
- Viruela Martínez, R. (2002). La nueva corriente inmigratoria de Europa del este. *Cuadernos De Geografía.Universidad De Valencia*, (72), 231-258.
- Viruela Martínez, R. (2003a). La emigración de la Europa poscomunista: Su incidencia en el País Valencià. *Saitabi: Revista De La Facultat De Geografia i Història*, Nº. 53, 187-214.
- Viruela Martínez, R. (2003b). Transición y migraciones en Europa central y oriental, *Migraciones*, 14, 181-218.
- Viruela Martínez, R. (2004). El recurso de la emigración. Balance durante la transición en Rumanía.9, 1-29.
- Viruela Martínez, R. (2006). Inmigrantes rumanos en España: Aspectos territoriales y procesos de sustitución laboral. *Scripta Nova.Revista Electrónica De Geografía y Ciencias Sociales*, 10(222), 15.